

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE**

ÚSTAV TRANSLATOLOGIE

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2010

Markéta Novotná

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE**

ÚSTAV TRANSLATOLOGIE

Bakalářská práce

Obor: Mezikulturní komunikace: čeština – němčina, Dánská studia

Název práce v češtině: Komentovaný překlad: Počátky šlesvicko-holštýnského hnutí

Název práce v angličtině: Annotated translation: The beginning of the Schleswig-Holstein question

Autor práce: Bc. Markéta Novotná

Vedoucí práce: Mgr. Monika Žárská

Praha 2011

Poděkování

Dovoluji si touto cestou poděkovat všem, kteří mi pomohli s tvorbou bakalářské práce. Především pak Mgr. Monice Žárské za cenné rady a odborné vedení.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 16. března 2011

.....
podpis studenta

Abstrakt

V centru zájmu disertační práce Joachima Daebela stojí šlesvicko-holštýnské hnutí a jeho vliv především na Německo. Toto téma je z překladatelského hlediska velmi zajímavé. Důvodem je malý zájem o něj v českých podmínkách, který je příčinou nízké zakotvenosti jednotlivých termínů. Na překladatelské atraktivitě problematice Šlesvicka-Holštýnska dodává samotná forma disertace, jež je psána vysoce odborným jazykem, který zdůrazňuje rozdíly mezi systémem českého a německého jazyka. Překladatel se musí vypořádat nejen s překladem bohaté terminologie, ale také se složitou syntaktickou strukturou práce. Cílem komentovaného překladu je dosáhnout funkčně ekvivalentního textu, psaného v rámci možností čtivým jazykem.

Klíčová slova

Šlesvicko-Holštýnsko, Joachim Daebel, komentovaný překlad, syntax, lexikologie, stylistická úroveň, odborný styl, překladatelské problémy, funkční ekvivalence

Abstract

The purpose of the doctoral thesis written by Joachim Daebel is to describe the Schleswig-Holstein movement and its impact on Germany in particular. This topic in the way how it is conceived in the given thesis is highly interesting from the translators point of view. There are two reasons for this fact. The first one is a rather low concern about it in the Czech area which leads to the uncertainty about how to translate the terminology of history and law which appears in a large amount. The second one is the complicated language used by the author of the thesis. The paper is written with the use of an extremely difficult syntax which emphasizes the differences between Czech and German. The frequency of technical terms and complicated syntax are the main features of the doctoral thesis which cause problems and must be solved by the translator. The aim of this annotated translation is to create an equivalent version of the original text from a functional point of view with the use of a convenient language.

Key words

Schleswig-Holstein, Joachim Daebel, annotated translation, syntax, lexicology, stylistics, terminology, translation problems, equivalence

Obsah

<u>1 Úvod.....</u>	<u>7</u>
<u>2 Komentář.....</u>	<u>9</u>
<u>2.1 Struktura disertace.....</u>	<u>9</u>
<u>2.1.1 Téma.....</u>	<u>10</u>
<u>2.1.2 Koheze a koherence.....</u>	<u>10</u>
<u>2.1.3 Presupožice.....</u>	<u>11</u>
<u>2.1.4 Grafická stránka.....</u>	<u>12</u>
<u>2.2 Lexikální, syntaktická a stylistická rovina.....</u>	<u>12</u>
<u>2.2.1 Lexikální rovina.....</u>	<u>12</u>
<u>2.2.2 Rozvité přívlastky.....</u>	<u>13</u>
<u>2.2.3 Syntaktická rovina.....</u>	<u>13</u>
<u>2.2.4 Stylistická rovina.....</u>	<u>14</u>
<u>2.3 Překladatelské problémy a jejich řešení na obecné úrovni.....</u>	<u>15</u>
<u>2.3.1 Mimojazykové faktory.....</u>	<u>16</u>
<u>2.3.2 Jazykové faktory.....</u>	<u>18</u>
<u>2.4 Konkrétní řešení překladatelských problémů.....</u>	<u>19</u>
<u>2.4.1 Vlastní jména a zeměpisná pojmenování.....</u>	<u>19</u>
<u>2.4.2 Historické termíny.....</u>	<u>21</u>
<u>2.4.3 Obrazná pojmenování.....</u>	<u>22</u>
<u>2.4.4 Internacionalismy.....</u>	<u>22</u>
<u>2.4.5 Citace, názvy uměleckých děl, zákonů apod.....</u>	<u>23</u>
<u>2.4.6 Vynechání, obohacení.....</u>	<u>24</u>
<u>2.4.7 Interference.....</u>	<u>24</u>
<u>2.4.8 Spisovný jazyk.....</u>	<u>25</u>
<u>2.4.9 Přívlastkové konstrukce.....</u>	<u>26</u>
<u>2.4.10 Kompozita.....</u>	<u>26</u>
<u>2.4.11 Souvětí.....</u>	<u>27</u>
<u>2.4.12 Nominální styl.....</u>	<u>28</u>
<u>2.4.13 Pasiv.....</u>	<u>29</u>
<u>3 Překlad.....</u>	<u>30</u>
<u>4 Závěr.....</u>	<u>44</u>
<u>5 Seznam použité literatury a odborných pramenů.....</u>	<u>46</u>
<u>6 Přílohy.....</u>	<u>48</u>

1 Úvod

Joachim Daebel se ve své disertační práci *Šlesvicko-holštýnské hnutí v Německu v letech 1863/64 (Schleswig-Holstein Bewegung in Deutschland 1863/64¹)* zabývá šlesvicko-holštýnským hnutím, jeho počátky, průběhem a dopady především na Německo. Značný prostor však věnuje také Dánsku, které bylo vedle obou vévodství dalším aktérem hnutí.

Problematiku Šlesvicka a Holštýnska J. Daebel analyzuje z několika hledisek, důraz klade především na právní stránku, která ve sporu o vévodství ležící na německo-dánské hranici hrála klíčovou roli. Nezapomíná ale ani na jazyková a národnostní úskalí. Velké pozornosti se dostává nejednoznačnému pojetí dědičnosti ve vévodstvích.

Téma německé disertace není v českých podmínkách zevrubněji zpracováno. Okrajově se o šlesvicko-holštýnském hnutí zmiňují publikace, které se zabývají dějinami Dánska na obecné úrovni.² Knihy, jež pojednávají o dějinách Německa, Šlesvicko-Holštýnsko téměř pomíjejí.³ V literatuře o konfliktech se válka o Šlesvicko-Holštýnsko z roku 1864 často uvádí jako vzorový příklad regionálního konfliktu. Tím jsou však často informace o obou vévodstvích vyčerpány. Jejich role, zejména během revoluční druhé poloviny 19. století, je přesto nezanedbatelná. A to nejen z pohledu Německa, resp. Dánska, ale i celé Evropy.

Poutavost šlesvicko-holštýnského hnutí a zároveň nedostatečná pozornost, která se mu v české literatuře věnuje, byly hlavním důvodem pro jeho zvolení za téma této bakalářské práce. Druhým impulsem byl jazyk, jakým je disertační práce napsána. J. Daebel píše odbornou němčinou, která ve spojení s řadou termínů, ať už historických, či právních, a složitou syntaktickou strukturou jeho práci propůjčuje vysokou stylistickou úroveň.

Obsahová ojedinělost i jazyková komplikovanost zaručují zajímavou překladatelskou látku. Překladatel si vytkl cíl originální text převést tak, aby zachoval jeho původní vyznění, tedy vysokou stylistickou úroveň a odbornost podání poměrně složité materie, ovšem nikoli za cenu snížení porozumění textu ze strany čtenáře v cílovém jazyce.

Bakalářská práce je koncipována jako komentovaný překlad a skládá se ze dvou hlavních částí – z komentáře a ze samotného překladu. Komentář se člení na tři dílčí oddíly, přičemž první charakterizuje samotnou disertační práci. Druhý oddíl pojednává obecně o

¹ DAEBEL, J. *Die Schleswig-Holstein-Bewegung in Deutschland 1863/64*. Köln: Gouder u. Hansen, 1969

² Např. BUSCK, S., POULSEN, H. *Dějiny Dánska*. Praha: NLN, 2007

³ Např. MÜLLER, H., KRIEGER, K. F., VOLRATH, H. *Dějiny Německa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004

překladatelských problémech s ohledem na povahu výchozího textu, tedy žánr odborný, jazyk originálu, němčinu, a její vztah k jazyku cílovému, češtině. A třetí aplikuje teoretické poznatky na praktické využití, ukazuje, jak se dílčí překladatelské potíže řešily, a přináší zdůvodnění proč. Důraz se klade na všechny jazykové úrovně, jak lexikální, tak syntaktickou a stylistickou.

K překladu bylo zvoleno prvních 25 stran disertační práce, které odpovídají zhruba 21 normostranám textu. J. Daebel na úvod své disertace čtenáře seznamuje s historickými a geografickými podmínkami, které později vedly ke sporu o vévodství mezi Německem a Dánskem. Tato část může být poutavá nejen pro zájemce o dějiny či konkrétní aktéry sporu. Precedentní je také z hlediska právního. Případně poslouží jako důkaz toho, že dějiny nejsou nikdy černo-bílé.

Pro komentovanou část bakalářské práce sloužily jako základní literatura zejména publikace, které se zabývají procesem překládání a českou stylistikou. Například *Překládání a čeština* a *Čtení o překládání* od Z. Kufnerové, *Stylistika a...* J. Hoffmannové či *Funkční styly a jejich základní žánry v současné komunikaci* E. Müllerové. Koncepce celé analýzy překladu pak vychází z díla Ch. Nord *Textanalyse und Übersetzen*.

Především pro správný překlad termínů byla vítaným pomocníkem odborná literatura vztahující se k dané tematice. V první řadě *Dějiny Dánska* a *Dějiny Německa* z Nakladatelství Lidové noviny. Opomenout nelze ani internet, který sloužil především jako rozcestník pro dohledání dalších zdrojů. Z důvodu malé pozornosti věnované šlesvicko-holštýnské problematice byla na mnoha místech nutná konzultace s odborníky.

2 Komentář

Disertační práci *Die Schleswig-Holstein-Bewegung in Deutschland 1863/64* napsal Joachim Daebel s cílem získat doktorský titul. Disertaci obhájil na Filozofické fakultě Univerzity v Kolíně nad Rýnem v roce 1968.

Autor zamýšlel pojednat o šlesvicko-holštýnském hnutí, a to co nejpodrobněji a s využitím všech dostupných pramenů. K výběru tématu J. Daebela inspiroval jeho vyučující ze semináře Novodobých dějin Dr. Adam Wandruszka. Důvodem k analýze právě šlesvicko-holštýnské otázky bylo její nedostatečné zpracování v tehdy dostupné literatuře.

Autor se snaží o nestranné předsředění dané problematiky. Již v úvodu upozorňuje na nedostatky dosavadních prací, spočívající kromě omezenosti, s jakou se šlesvicko-holštýnskému hnutí věnují, především v jejich tendenčnosti. Ačkoli sám J. Daebel pochází z Německa, které představovalo jednu ze stran sporu (naproti němu stálo Dánsko), vyhýbá se subjektivnímu hodnocení, argumenty předkládá věcně a vždy je opírá o historické prameny. Nesnaží se o zavádějící výklad sporných míst, a kde zdroje nejsou jednoznačné, uvádí všechny možné pohledy na věc.

2.1 Struktura disertace

V rámci této práce bylo přeloženo prvních 25 stran první kapitoly s názvem „Historické předpoklady“. Jak již nadpis napovídá, vysvětluje autor na úvod své disertační práce dějinné počátky vztahů vévodství Šlesvicka a Holštýnska. Poukazuje zejména na problematičnost jejich konstituování a určení příslušnosti k Německu, resp. k Dánsku.

Text je vystavěn chronologicky. Po geografickém zařazení obou vévodství se naznačuje jejich počáteční rozdílné postavení, které se však nestalo překážkou k jejich úzké spolupráci. Následuje pasáž věnující se jazykové otázce a zejména rozšiřování německého vlivu. Dále se vysvětluje dynastické propojení Šlesvicka a Holštýnska, první potíže s dělením dědictví a vznik personální unie s Dánskem. První podkapitola končí obdobím napoleonských válek. Druhý oddíl vysvětluje vznik dánského národního vědomí, třetí vývoj šlesvicko-holštýnského vědomí. Ve čtvrté podkapitole se analyzuje spor Dánska a Německa o území obou vévodství. V páté autor přibližuje propojení šlesvicko-holštýnské otázky s politickým vývojem na území nynějšího Německa.

2.1.1 Téma

Celou disertaci lze označit za monotematickou. Již v názvu a podrobněji v předmluvě je vytyčen cíl zabývat se šlesvicko-holštýnským hnutím, jeho vývojem a dopady. Tohoto tématu se autor drží jak v rámci překládané části, tak po zbytek celé práce. V jeho rámci lze však rozlišit řadu dílčích témat, a můžeme tak hovořit o tematickém komplexu.⁴ Zatímco úvodní kapitola se zabývá historickými předpoklady vzniku šlesvicko-holštýnského hnutí, další popisují a analyzují jeho jednotlivé fáze. Kapitoly na sebe chronologicky navazují a jejich témata nelze rozlišit na hlavní či vedlejší.

Na závěr se podrobněji rozebírá vliv hnutí v jednotlivých německých státech, sociální rozvrstvení německé společnosti, organizace a agitace v rámci hnutí a jeho ideje a zájmy. Tato témata již nezapadají do chronologie výkladu, stojí samostatně a jejich úkolem je vysvětlit průběh a účinky hnutí z několika různých perspektiv. Lze je tedy označit za témata z hlediska celé práce vedlejší, avšak svým obsahem nikoli méně závažná.

Z hlediska tzv. perspektivní funkce tématu⁵ se autor nesnaží o vyzdvihnutí, či naopak potlačení některých tematických linek. Do jisté míry však samotným řazením kapitol (zcela logicky) upřednostnil nejdříve výklad chronologického průběhu celého hnutí a poté doplnil náhled na něj z několika možných pohledů. Z hlediska prospektivní funkce tématu⁶ lze autorovu komunikační strategii označit za předvídatelnou. Čtenář je veden přísně organizovanou strukturou, autor od tématu skokově neodbočuje, proud jeho myšlenek má systém a řád. Čtenář na základě úvodu ví, co může od disertace očekávat, a průběžně je veden výstižnými nadpisy, které mu i přes syntaktickou nepřehlednost práce a obsahovou složitost (viz níže) usnadňují orientaci v textu.

2.1.2 Koheze a koherence

Ačkoli na sebe jednotlivé (pod)kapitoly nenavazují explicitně pomocí uvozovacích vět typu „a nyní se budeme zabývat...“, je tok výkladu jak koherentní, tak kohezní.⁷ Faktory koherence, tedy „obsahově tematické a sémantické dimenze textu“⁸, byly již na dané disertaci demonstrovány v předchozím oddílu o tématu. Autor si v úvodu vytyčil jedno hlavní téma, kterého se drží a postupně ho rozvíjí, nejdříve chronologicky, poté dodáním širších souvislostí.

⁴ HOFFMANNOVÁ, J. *Stylistika a...* Praha: TRIZONIA, spol. s. r.o., 1997s. 125

⁵ Tamtéž, s. 125

⁶ Tamtéž

⁷ Tamtéž, s. 145-146

⁸ HOFFMANNOVÁ, J. *Stylistika a...* Praha: TRIZONIA, spol. s. r.o., 1997, s. 146

Koheze se soustřeďuje spíše na „aspekt syntaktický, výrazový, explicitní vyjádření obsahových souvislostí“.⁹ Jak bude podrobněji rozebráno v podkapitole o syntaxi, představuje daná disertace jak po obsahové, tak po formální stránce velmi složitý komplex. Autor využívá rozvitých souvětí a mnohačlenných přívlastkových konstrukcí. Jednotlivé podkapitoly i odstavce na sebe však navazují ať už svým obsahem (viz koherence), nebo formálně. Autor propojuje dílčí úseky textu pomocí ukazovacích zájmen, spojek apod.

Např. „**Dadurch** wurde das von der Geschichtsbildung ausgeschlossene Volk zur Identifikation mit den Taten der Vorfahren angeregt...“ (Obyvatelstvo, které nemělo přístup k výuce dějepisu, **tak** bylo podněcováno k identifikování s činy svých předků...)

„**Parallel zu diesen** Emanzipationsbestrebungen verliefen die Regierungsmaßnahmen unter dem Kabinettssekretär Ove Höegh Guldberg, ...“ (**Vedle těchto** emancipačních snah prosazoval státní sekretář Ove Høeg Guldberg vládní opatření, ...)

2.1.3 Presupozice

Jak do jisté míry vyplývá z již napsaného, neobrací se J. Daebel k naprostému laikovi na poli historie, geografie, politické vědy či práva. Od případného čtenáře vyžaduje řadu vstupních znalostí. Základní presupozicí¹⁰ je znalost němčiny, jelikož práce doposud nebyla vydána v českém překladu. Čtenář by měl disponovat alespoň základní představou o evropských dějinách, zejména v 19. století, a o zeměpisné situaci na hranicích Německa a Dánska. Měl by se také orientovat v právnických či státoprávních termínech. Řadu pojmů (zejména historických a geografických) považovaných za všeobecně známé autor nevysvětluje.

Např. u Eideru není specifikováno, že se jedná o řeku. Pro Dána informace pravděpodobně zbytečná, pro Němce, a tím spíše Čecha nápomocná. Vhodná je i orientace v různých názvech státních útvarů na území dnešního Německa: Německá říše, Rýnský spolek či Německý spolek. Nespecifikuje se, kde se nachází linie Husum-Schlei, resp. linie Tønder-Flensburg – hranice jižního a středního Šlesvicka. Není vysvětleno, v čem spočívala personální unie mezi Dánskem a vévodstvími, co znamenaly jednotlivé zásady dědičnosti trůnu, které ve šlesvicko-holštýnském hnutí hrály klíčovou roli. Potřebná je také představa alespoň o přibližné hierarchii titulů.

⁹ Tamtéž, s. 146

¹⁰ Viz NORD, CH. *Textanalyse und Übersetzen*. Heidelberg: Julius Groos Verlag, 1995

2.1.4 Grafická stránka

Po grafické stránce¹¹ je disertační práce členěna na kapitoly, které nejsou příliš dlouhé (cca 4-5 stran) a jsou číslovány arabskými číslicemi. Analyzovaná část první kapitoly je dále členěna na číslované podkapitoly (římské číslice) a odstavce. Ty jsou však poměrně dlouhé, což v kombinaci se složitými souvětími klade vysoké nároky na čtenářovu pozornost (viz níže Syntaktická rovina). K jednoduše a nepřehlednosti textu přispívá také to, že je psán strojově, bez využití barev, stínování, tučného písma, kurzívy či různých velikostí písma. K doplnění informací slouží hojně poznámky pod čarou, v kterých jsou uvedeny odkazy na další literaturu.¹²

2.2 Lexikální, syntaktická a stylistická rovina

Jak již bylo naznačeno výše, klade autor poměrně vysoké nároky na čtenářovy vstupní znalosti, presupozice. Kromě požadavků na dobrou orientaci v dané tematice vyžaduje J. Daebel neustálou čtenářovu soustředěnost z důvodu značné komplikovanosti formální stránky disertační práce. Na úrovni lexika se složitost projevuje častým používáním termínů. Autor užívá přesných odborných výrazů, jejichž význam nevysvětluje, nýbrž předpokládá jejich porozumění ze strany čtenáře-odborníka.

Pochopení smyslu textu však nejvýrazněji ztěžuje komplikovaná syntax. Autorovo počínání nenasvědčuje snaze o popularizaci tématu, naopak je patrná orientace na odbornou veřejnost. Složitou formální výstavbu textu lze zčásti vysvětlit samotnou charakteristikou odborného stylu – odborná terminologie, nominální vazby, kondenzace ve formě přechodníků, polovětných přívláskových struktur, hromadění genitivů,¹³ enumerace či složité, zejména hypotaktické, větné konstrukce.¹⁴ Avšak v kombinaci se složitou obsahovou stránkou, kdy páteř textu spočívá v nejasnosti právních výkladů (a tedy závisí na přesných formulacích), je spíše na škodu, než ku prospěchu věci.

2.2.1 Lexikální rovina

Autor píše věcným odborným jazykem. Používá neutrální slovník bez emocionálních a hovorových výrazů. V textu se vyskytuje řada odborných pojmů, např. v souvislosti s již zmíněnou otázkou dědičnosti trůnu autor uvádí bez bližšího vysvětlení „právo zádruhy“ či

¹¹ Viz NORD, CH. *Textanalyse und Übersetzen*. Heidelberg: Julius Groos Verlag, 1995

¹² Tyto poznámky nejsou do překladu zahrnuty.

¹³ Ačkoli vícenásobné neshodné přívlásky nejsou v němčině příliš obvyklé, v textu se objevují. Např. „*die Erhaltung der Sonderstellung der Herzogtümer*“ (udržení zvláštního postavení vévodství).

¹⁴ MÜLLEROVÁ, E. *Funkční styly a jejich základní žánry v současné komunikaci*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1989, s. 23-24

„parentální nástupnictví“. Čtenář se setká s rozmanitými tituly, které nyní nepatří mezi příliš běžné, nebo se již vůbec nepoužívají; například vévoda, velkokníže, zemský pán. Autor operuje s mnoha zeměpisnými pojmy, které mohou být zejména českému čtenáři neznámé (Eider, Tønder, Flensburg, Ribe¹⁵). Celou disertaci prostupuje nepřeborné množství vlastních jmen, jež jsou uváděna vždy ve své poněkud podobě (Peter der Große, Karl Friedrich, Friedrich VI.).

2.2.2 Rozvité přívlastky

Markantním jevem, který komplikuje porozumění textu, je frekventované užívání rozvitých a několikanásobných přívlastků, nezdá se více než pětičlenných, případně tzv. nominálních rámcových struktur.¹⁶ Např. „*lang gewohnte wirtschaftliche Beziehungen*“ (po dlouhou dobu ustálené hospodářské vztahy), „*der in den Privilegien festgehaltene Rechtszustand*“ (právní pořádek zakotvený v privilegiích), „*eine im Interesse des europäischen Gleichgewichts liegende konservative Friedenssicherung*“ (konzervativní zajištění míru v zájmu evropské rovnováhy sil).

Jak je patrné, přívlastky mohou být v němčině vyjádřeny přídavným jménem, příslovcem, substantivem, infinitivem, případně participiem I a II.¹⁷ Němčina však disponuje další možností, jak blíže určit substantiva, totiž skládáním slov.¹⁸ Např. „*Danisierungsmaßnahmen*“ (opatření podánšťování), „*Volkssouverenität*“ (suverenita lidu), „*das Steuerbewilligungsrecht*“ (právo schvalovat daně).¹⁹

2.2.3 Syntaktická rovina

Autor hojně využívá souvětí, ať už souřadných, či častěji podřadných. Nezdá se je prokládá vsuvkami. Typickým příkladem je souvětí ze samotného úvodu disertace: „*Ungeachtet dieser unterschiedlichen staatsrechtlichen Stellung, die bis 1864 bestehen blieb, gestalteten sich seit dem 14. Jh. zwischen den beiden Ländern – als Folge einer dynastischen Verbindung – die politischen, wirtschaftlichen und kulturellen Beziehungen immer enger.*“ (Nehledě na jejich rozdílné státoprávní postavení, které přetrvávalo až do roku 1864, se mezi

¹⁵ O transkripci zeměpisných názvů a vlastních jmen obecně viz kapitola o řešení překladatelských problémů.

¹⁶ HELBIG, G., BUSCHA, J. *Deutsche Grammatik*. Berlín, Mnichov: Langenscheidt KG, 2005, s. 504-506

¹⁷ Tamtéž, s. 493-94

¹⁸ KOTŮLKOVÁ, V. *Deutsche Determinativkomposita und ihre Entsprechungen im Tschechischen*. Würzburg, 2004, s. 14-17

¹⁹ Tzv. „Determinativkomposita“ jsou v němčině na rozdíl od češtiny velmi frekventovaná a působí potíže při překládání. Viz níže.

oběma větvěmi od 14. století jako důsledek dynastického spojení vytvářely stále užší politické, hospodářské a kulturní vztahy.)

Výjimkou nejsou ani dlouhé výčty, např. „... *Verwaltungs-, Gerichts- und Kirchensprache...*“ (...jazyk správní, soudní a liturgický...). Předposlední odstavec překládaného úseku je pak celý jedním obsáhlým výčtem v rámci jednoho dlouhého souvětí.

Časté jsou nominální konstrukce, např. „*kam es ... zu Teilungen*“ (došlo k dělení), „*hatte Frankreich... eine diplomatische Niederlage erlitten*“ (utrpěla Francie... diplomatickou porážku), „*Der Deutsche Bund traf Rüstungsvorbereitungen.*“ (Německý spolek začal zbrojit).²⁰

Jak je pro odborný styl, a němčinu zvláště, příznačné, užívá autor v hojné míře trpného rodu. Pasivní vazby pozdvihují styl práce na vyšší úroveň a v němčině nepůsobí nepřírozně (o překladu do češtiny viz níže). Příkladem věty, kde je pasivu užito přesto, že v ní explicitně vystupuje činitel děje, je následující ukázka. „*Der dänische Staat wurde in Politik und Kultur von einer gesamtstaatlich denkenden deutschen Führungsschicht geleitet.*“ (Na politickém a kulturním poli dánský stát vedla německá vrstva smýšlející v duchu celistvého státu.)

2.2.4 Stylistická rovina²¹

Disertační práce je charakterizována tektonickou kompozicí.²² Má „vnitřní výstavbu, uzavřenou a souměrně budovanou formu“.²³ Délka jednotlivých kapitol i podkapitol si zhruba odpovídá. Autor na několika místech zdůvodňuje omezenou hloubku výkladu nutností dodržet rozsah práce. V celé disertaci se přísně drží odborného stylu. E. Müllerová označuje disertaci přímo za žánr stylu odborného, konkrétněji výkladového kontextového, společně s monografií a studií.²⁴ Na disertační práci J. Daebela lze ukázat všechny typické znaky tohoto žánru, ať již na rovině syntaktické, či lexikální (viz výše).

Jazyk disertace je striktně neutrální a objektivně popisný, neodchyluje se od normy, autor nedává najevo svůj subjektivní názor, vyvaruje se expresivních a emocionálně zabarvených výrazů, až na nečetné výjimky nevyužívá obrazných pojmenování, neobjevují se slovní hříčky. Z volby slovní zásoby a celkové stylizace textu je však patrná snaha o vysokou stylistickou úroveň. Dokladem jsou časté pasivní konstrukce, nominální vazby, kondenzace

²⁰ O převodu do češtiny viz níže.

²¹ Viz NORD, CH. *Textanalyse und Übersetzen*. Heidelberg: Julius Groos Verlag, 1995

²² MÜLLEROVÁ, E. *Funkční styly a jejich základní žánry v současné komunikaci*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1989, s. 10

²³ Tamtéž

²⁴ Tamtéž, s. 20

textu pomocí participií a složitých anteponovaných nominálních rámců (viz Syntaktická rovina). Objevuje se např. zastaralá antepozice genitivního přívlastku: „*des Königs Zepter*“ (královské žezlo).

Překlad nekomplikuje výskyt zkratk a zkratkových slov. Na několika místech se objeví dobové výrazy.²⁵ Např. „*Kommunionerbfolge*“ (zádružní právo). Autor využívá přejatých slov, avšak nikoli příliš často a vhodně je kombinuje s domácími ekvivalenty. Neutrální spisovný jazyk i střídání domácí a přejaté slovní zásoby byly při překládání víceméně zachovány. Pouze zřídka dochází k opakování slov. Tento nedostatek byl při překládání v případě dostupnosti vhodných českých ekvivalentů daného výrazu odstraněn.²⁶ Např.

„*Als sicher kann gelten: Friedrich IV. hatte die Absicht, Schleswig in Dänemark zu inkorporieren; aber zu einer faktischen verwaltungsmäßigen Verschmelzung beider Länder ist es nicht gekommen.*“ (Jisté je, že záměrem Frederika IV. bylo Šlesvicko do Dánska inkorporovat, avšak k faktickému splynutí po správní stránce nedošlo.)

„*Ausgehend vom Volkswohl, appelliert Lornsen in knappen ansprechenden, durch Evidenz wirkenden Thesen an den Volkswillen...*“ (Lornsen, vycházející z blahobytu lidu, apeloval na obyvatelstvo stručnými, poutavými a důkazy podpořenými tezemi...)

2.3 Překladatelské problémy a jejich řešení na obecné úrovni

Maximou každého překladatele by mělo být, aby jeho překlad působil na čtenáře v cílovém jazyce stejně jako originál na čtenáře v původním jazyce a kulturním prostředí.²⁷ Tato tzv. funkční ekvivalence překladu poukazuje na to, že optimální funkce překladu, který je sám o sobě pouhou variantou výchozího textu (neboť nikdy není dána pouze jedna ideální verze překladu), závisí na mnoha jazykových a mimojazykových faktorech.²⁸

Funkční ekvivalence se odvíjí především od charakteru výchozího textu. Překladatel musí vzít v potaz časovou, místní a kulturní vzdálenost mezi autorem originálu a potenciálním čtenářem překladu. Zde narážíme na problém presupozic (viz níže).²⁹

Ekvivalence každého překladu se promítá na různých rovinách, lexikální a syntaktickou stránkou počínaje a textem jako celkem konče. Lze rozlišit ekvivalenci

²⁵ KUFNEROVÁ, Z. *Čtení o překládání*. Praha: H&H, 2009, s. 40, s. 77

²⁶ Viz SGALL, P., PANEVOVÁ, J. *Jak psát a jak nepsat česky*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004, s. 123

²⁷ KUFNEROVÁ, Z. a kol. *Překládání a čeština*. Praha: H&H, 1994, s. 13

²⁸ KUFNEROVÁ, Z. *Čtení o překládání*. Praha: H&H, 2009, s. 29

²⁹ KUFNEROVÁ, Z. a kol. *Překládání a čeština*. Praha: H&H, 1994, s. 13-14

objektivní, která je dána vztahem výchozího a cílového jazyka, a subjektivní, jež spočívá v jazykovém povědomí, vzdělanosti, životní zkušenosti a v neposlední řadě v estetickém cítění překladatele.³⁰

2.3.1 Mimojazykové faktory

Disertační práce byla obhájena v roce 1968 na Univerzitě v Kolíně nad Rýnem. Lze tedy předpokládat, že vznikala v předcházejících měsících, případně několika letech. V každém případě nejsou 60. léta 20. století naší době natolik vzdálena, aby změněné historické, kulturní nebo společenské podmínky působily při překladu potíže.³¹ Téma disertační práce je svázáno s obdobím do zhruba poloviny 19. století a již v době tvorby disertace bylo poměrně dalekou historií a autor k němu měl dostatečný odstup. V tomto směru nebylo nutné překlad nijak adaptovat na současnou situaci.

Disertace byla obhájena v Kolíně nad Rýnem, kde autor studoval, avšak sám pocházel z Berlína, kde mohla část práce také vznikat. Místem vzniku originálu bylo tedy pravděpodobně Německo, které má s Českou republikou mnoho společného, jak na poli historickém, tak kulturním. Při překládání tedy bezprostředně nehrozily pasáže pojaté z naprosto odlišného pohledu způsobeného jiným vnímáním životní reality, jako by tomu bylo u textů z jiného civilizačního okruhu než evropského.

Přesto bylo nutné se zamyslet nad tím, zda jsou zmiňované reálie stejně pochopitelné pro čtenáře originálu a překladu. Zde překladatel vycházel z toho, že u disertační práce se předpokládá poměrně vysoká míra odbornosti a nepřistupoval k (zbytečným) vysvětlivkám, které by již tak velmi složitý text dále rozmělnily a zkomplikovaly jeho čtení.

Jak bude později ukázáno na konkrétních příkladech, vyskytuje se v originálním textu řada odborných pojmů, které běžnému čtenáři (laikovi) nemusí být známé. Překladatel však nevidí rozdíl mezi potenciální schopností čtenáře originálu a překladu v tom, orientovat se na poli právní či historické terminologie. Zde k rozdílům způsobeným objektivními faktory, ať už místními, časovými, či kulturními, nedochází. A pokud klade J. Daebel na potenciálního čtenáře své disertační práce vysoké nároky, jelikož předpokládá jeho fundovanost v dané oblasti, považuje překladatel za vhodné, tuto vysokou odbornost textu ponechat. Samozřejmě s vědomím, že může vést ke nepochopení jednotlivých termínů. Avšak s předpokladem, že každý zájemce o problematiku šlesvicko-holštýnského hnutí a jeho vliv na německé snahy o

³⁰ KUFNEROVÁ, Z. *Čtení o překládání*. Praha: H&H, 2009, s. 30

³¹ Rozdíl se projevuje v pravopisné normě. Autor se samozřejmě řídí podle starých pravidel pravopisu a píše např. „Einfluß“. To však při překládání nepůsobí žádné potíže.

sjednocení má alespoň povrchní znalost historických reálií, a že tedy pravděpodobnost, že by neporozuměl více než několika málo jednotlivým termínům, je nepatrná.

Za problematičtější pasáž lze označit geografické pojmy. Zatímco čtenář originálu čte víceméně o své rodné zemi a jejím pohraničí, střetává se čtenář překladu s četnými místními názvy z pohraniční oblasti mezi Německem a Dánskem, se kterými nemusí být obeznámen. Při překladu byl vodítkem opět fakt, že zájemce o dané téma musí disponovat určitými vstupními znalostmi (jak faktografickými, tak terminologickými), pokud se chystá přečíst si disertační práci. Problematika Šlesvicko-Holštýnska je navíc natolik komplikovaná a hranice mezi Německem a Dánskem se měnily tolikrát, že je překladatel přesvědčen o tom, že i čtenář originálu by pro snadnější orientaci v textu či pro lepší představu o dané situaci zvolil nahlédnutí do mapy. (To, že součástí disertace není ani jedna mapa či obrazová příloha, je z pohledu překladatele na škodu věci, avšak to bylo rozhodnutí autorovo a nelze než ho přijmout.) Proto není překlad opatřen vysvětlivkami typu „Flensburg je město na hranici dnešního Německa a Dánska“.³²

Řada zmiňovaných měst a řek se navíc v současnosti nachází na území Dánska, a tedy v zahraničí z pohledu čtenáře jak originálu, tak překladu. Obecně se tedy předpokládá, že difference mezi znalostmi potenciálních čtenářů disertace, a tedy zájemců o šlesvicko-holštýnské hnutí, z důvodu jejich různé národnosti nedosahují takových rozměrů, aby bylo nutné geografické pojmy vysvětlovat.

Zároveň se z překladatelova pohledu jeví jako vhodnější řešení, že si vzdělaný čtenář danou dílčí informaci doplní sám, než aby byla jeho předpokládaná vzdělanost podceňována pro něj zbytečnými vysvětlivkami.³³ Totéž mohl být ostatně záměr také J. Daebela. Zde je vhodné zmínit jeden fakt, který do velké míry rozděluje čtenáře originálu v době vydání disertace a čtenáře překladu v 21. století; totiž internet. V současnosti není problém dohledat libovolnou informaci okamžitě a přímo z domova. Pro čtenáře poloviny 20. století představovalo vyhledání příslušného vysvětlení mnohem obtížnější situaci. Toto usnadnění přispělo k rozhodnutí překladatele vysvětlivky nedoplňovat. Případný, ač nepředpokládaný, deficit čtenáře překladu vůči čtenáři originálu může být vykompenzován lepší dostupností potřebných vysvětlení.

³² Viz DOROVSKÝ, I. „Teorie a praxe překladu“. In: ŠRÁMEK, R. *Spisovnost a nespisovnost dnes*. Brno: Vydavatelství MU, 1996, s. 216

³³ Viz podkapitola o překladatelových vysvětlivkách. In: KUFNEROVÁ, Z. *Čtení o překládání*. Praha: H&H, 2009, s. 40-41

2.3.2 Jazykové faktory

Disertační práce je žánrem odborného stylu. Podle J. Hoffmannové³⁴ jsou pro odborný a vědecký styl typické následující znaky: „syntaktická složitost, propracovaná souvětí s množstvím vedlejších vět různého druhu a různého stupně závislosti, široký repertoár spojek vyjadřujících přesné odstíny logických souvztažností, významová nasycenost a hutnost dosahovaná pomocí nominalizací a polopredikativních konstrukcí“.³⁵ J. Daebel využívá všech prvků tohoto stylu v hojné míře.

Disertace byla napsána spisovným, stylisticky neutrálním jazykem s hojným využitím odborné terminologie. Vzhledem k explicitnosti a jednoznačnosti jazyka nemusel být text jakýmkoli způsobem doplňován, aby se zabránilo dvojznačnosti překladu či jeho nepochopení ze strany čtenáře. Na druhou stranu nebylo třeba nebylo třeba žádné pasáže vynechávat či krátit, jelikož text originálu je velmi hutný a nevyskytují se v něm redundantní výrazy.³⁶ Pokud byla některá místa originálu obohacena či ochuzena, jednalo se vždy o jednotlivá slova s cílem lepší plynulosti a čtivosti textu.

Při překládání bylo v první řadě nutné vzít v potaz problematiku odborného jazyka. Překladatel se snažil vyvarovat nástrahám typu příliš složité syntaxe, s ní spojených anakolutů, nepřirozeného užití pasivních vazeb, kupení přívlastků a podstatných jmen, zeugmat vzniklých snahou o zkrácení textu, přebytečných zájmen, zbytečného užívání cizích slov či nepřirozených přechodníkových vazeb³⁷ (viz dílčí řešení překladatelských problémů).

Vzhledem ke struktuře výchozího textu byla největším problémem syntax. Jestliže jsou dlouhá souvětí v kombinaci s mnohačlennými přívlastky a nominálními rámci únosná pro němčinu, v češtině působí velmi nepřirozeně a v krajním případě ztěžují porozumění až na hranici srozumitelnosti. Proto překladatel na četných místech přistoupil k dělení souvětí do kratších úseků. Vycházel z faktu, že krátké věty přispívají k lepší plynulosti textu. Čtenář se tak může soustředit spíše na samotný obsah sdělení, než se zamýšlet nad smyslem věty. Na druhou stranu překlad zohledňuje vysokou odbornost originálu a s vědomím toho, že holé věty jednoduché nepůsobí sofistikovaně, není text členěn příliš.³⁸

Pro překladatele bylo klíčové složitá souvětí nejdříve pečlivě zanalyzovat, aby se při převodu do cílového jazyka nedopustil nepřesností, nebo dokonce zkreslení významu.

³⁴ HOFFMANNOVÁ, J. *Stylistika a...* Praha: TRIZONIA, spol. s. r.o., 1997, s. 143

³⁵ Tamtéž

³⁶ Viz KUFNEROVÁ, Z. *Čtení o překládání*. Praha: H&H, 2009, s. 42-43

³⁷ ŠESTÁK, Z. *Jak psát a přednášet o vědě*. Praha: ACADEMIA, 2000, s. 100-104

³⁸ SGALL, P., PANEVOVÁ, J. *Jak psát a jak nepsat česky*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004, s. 127-128, 147

Zohledněny byly rozdíly v systému německého a českého jazyka. Zejména se jednalo o distanční postavení slovesa ve vedlejší větě uvozené spojkou, anteponované nominální rámce, kompozita a využití participií ke kondenzaci výpovědi,³⁹ tedy znaky typické pro němčinu, ale neúnosné v systému českého jazyka.

Český překlad je samozřejmě vystaven na poučce o tématu a rématu⁴⁰. Slovosled, podřízený v rámci češtiny a němčiny zcela jiným pravidlům, je uzpůsoben tak, aby čtení textu bylo plynulé a jednoznačné.⁴¹ Rozvité anteponované přívlastky jsou odstraněny opisem, v krajním případě celou vedlejší větou. Kompozita nahrazuje substantivum s příslušným přívlastkem shodným či neshodným.

2.4 Konkrétní řešení překladatelských problémů

2.4.1 Vlastní jména a zeměpisná pojmenování

J. Daebel ve své práci uvádí vlastní jména v jejich poněmčené podobě, ať už se jedná o vlastní jména osob, panovnických dynastií, zákonů a jiných právních dokumentů, měst či ostatních zeměpisných údajů.

Při překladu do češtiny nebylo možné všechna propria převzít v jejich německém nebo poněmčeném znění. Není důvod pro psaní např. dánských měst či panovníků způsobem, jakým se o nich referuje v německých podmínkách. Překladatel si byl vědom toho, že je nutné rozhodnout se pro jeden způsob, jakým bude vlastní jména překládat, aby nedocházelo k situacím, kdy na jednom místě vystupuje Friedrich VII. a na druhém Frederik VII., ačkoli je zřejmé, že se jedná o téhož vladaře.

Při překládání sloužil jako hlavní vodítko český úzus.⁴² U řady proprií však české ekvivalenty nejsou příliš zažité, české názvy některých listin se ani nepodařilo dohledat. Zde vycházel překladatel z obsáhlé publikace *Dějiny Dánska*,⁴³ která byla přeložena z dánštiny a na jejíž tvorbě se podíleli přední čeští odborníci na tematiku Dánska. Pokud přetrvávaly pochyby, byla problematická místa konzultována s odborníky osobně.⁴⁴

Klíč pro převod vlastních jmen byl následující: Pokud byl k dispozici český ekvivalent, byl použit. Tak např. dánský král Christian I. (jeho jméno se shodou okolností

³⁹ KUFNEROVÁ, Z. a kol. *Překládání a čeština*. Praha: H&H, 1994, s. 81-83

⁴⁰ Viz KUFNEROVÁ, Z. *Čtení o překládání*. Praha: H&H, 2009, s. 46

⁴¹ Viz KUFNEROVÁ, Z. a kol. *Překládání a čeština*. Praha: H&H, 1994, s. 81-85

⁴² Viz KUFNEROVÁ, Z. *Čtení o překládání*. Praha: H&H, 2009, s. 37

⁴³ BUSCK, S., POULSEN, H. *Dějiny Dánska*. Praha: NLN, 2007

⁴⁴ Viz DOROVSKÝ, I. „Teorie a praxe překladu“. In: ŠRÁMEK, R. *Spisovnost a nespisovnost dnes*. Brno: Vydavatelství MU, 1996, s. 215

v němčině a dánštině neliší) je v českém překladu označován jako Kristián I. Pro řeku, kterou J. Daebel pojmenovává jako „Königsau“, existuje zavedený český název „Královský potok“.

Naproti tomu pro dánského krále Frederika VII. počestěné jméno nemáme, proto překladatel ponechává v překladu jméno dánské. Není důvod o něm referovat jako o Friedrichu VII., jak to činí J. Daebel. Jiný případ je pruský král Friedrich Vilém IV., v originále Friedrich Wilhelm IV. I když se pro Friedricha opět český ekvivalent (Bedřich) neužívá, působilo by ponechání německého „Wilhelm“ poněkud nezvykle, máme-li k dispozici českou verzi „Vilém“. Ačkoli je při převodu jména tohoto pruského panovníka užito kombinace metody jméno ponechat v původní podobě a nahradit českým ekvivalentem, působí výsledek přirozeně. Toto řešení lze nalézt např. v *Dějínách Německa*.⁴⁵

Na základě téhož klíče je pak přeloženo jméno Karla Fredrika, vévody gottorpského. Ačkoli v originále čteme o „Karlu Friedrichovi“, byl tento vládce původem ze Švédska, kde také dlouhou dobu žil, a ve švédsky psaných pramenech se o něm hovoří jako o „Karlu Fredrikovi“. První část jeho jména byla opět počestěna z „Karl“ na „Karel“.

Ojedinelým případem je poněmčené jméno dánského státního sekretáře Ove Høegha Guldburga, jehož prostřední jméno J. Daebel píše německým pravopisem jako „Høegh“. V překladu je ponechána verze dánská, jelikož čeština nedisponuje ani písmenem „ø“, ani „h“.

Zvláštním případem vlastních jmen jsou propria zakončená na „g“, např. Oldenburg, Sønderborg, Flensburg. Překladatel vycházel z předpokladu, že tato pojmenování nejsou v češtině natolik zakořeněna, aby vznikl důvod jejich koncové „g“ počestit na „k“, jako je tomu např. u Hamburku. U panovnických rodů tento překladatelský problém často není třeba řešit, jelikož se převážně překládají jako „dynastie oldenburská“, nikoli jako „dynastie Oldenburg“, a koncové „g“ zde tedy zcela odpadá.

Zákony a právní dokumenty zpravidla nemají pevně zakotvené české varianty svých názvů, proto byly překládány v zájmu plynulosti textu doslova či volněji, avšak vždy tak, aby byla zachována informace, která je podstatná. (Viz níže podkapitola o Souvěti.) Za zvláštní případ lze považovat dánský „Lex regia“, o kterém J. Daebel referuje v latinském znění. Přestože je možné se latinskou verzí setkat také v českých textech, upřednostnil překladatel ze dvou důvodů běžně používanou českou verzi „Královský zákon“.⁴⁶ Prvním byla možnost českou variantu skloňovat ve všech pádech. Latinské skloňování by mohlo vést

⁴⁵ MÜLLER, H., KRIEGER, K. F., VOLRATH, H. *Dějiny Německa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004

⁴⁶ Viz BUSCK, S., POULSEN, H. *Dějiny Dánska*. Praha: NLN, 2007

k neporozumění, přinejmenším by však nepůsobilo přirozeně. Německý jazyk se s těmito problémy vyrovnávat nemusí. Zadruhé by sice latinskou verzi bylo možné v jiném než prvním pádě použít pomocí opisu „zákon Lex regia“, kde by se skloňovalo pouze slovo „zákon“. Avšak od této varianty překladatel upustil, protože považoval za duplicitu označovat „lex“ (latinsky zákon), znovu za „zákon“. Latinská verze se proto v překladu vyskytuje pouze v prvním pádu.

U zeměpisných názvů se užívá českých názvů, jsou-li běžné. Například „Niedersachsen“ je samozřejmě „Dolní Sasko“, „Westfalen“ je česky „Vestfálsko“, „Vorpommern“ jsou „Přední Pomořany“, „Rügen“ je „Rujána“, apod. „Rendsburg“ však zůstává „Rendsburgem“, včetně koncového „g“.

Problematictější jsou města, která jsou v textu označována poněmčeným názvem, ačkoli se nyní nacházejí na území Dánska. V takovém případě je v českém překladu užito dánských variant. „Tondern“, město, které nyní přísluší k Dánsku, je do češtiny převedeno jako „Tønder“. Dánské město „Ribe“ v české literatuře vystupuje jako „Ribe“.⁴⁷ Avšak „Flensburg“, ležící na německé straně hranice, zůstává ve své německé podobě.

Analogicky se dynastie Sønderborgů označuje dánskou verzí, nikoli poněmčeně jako Sonderburgové. Jejimi zakladateli totiž byli potomci dánského krále.⁴⁸

2.4.2 Historické termíny

Disertace oplývá mnoha odbornými výrazy a zvláště historickými termíny. Překladatel všechny reálie ověřoval, pokud možno s použitím více zdrojů. Případné nejasnosti konzultoval osobně s odborníky na dané téma.

Při překládání termínů platil za klíčový český úzus. „Deutsches Reich“ je přeložen jako „Německá říše“, „Deutscher Bund“ jako „Německý spolek“⁴⁹ (nikoli např. „Německý svaz“), „Kieler Frieden“ je „Kielským mírem“.⁵⁰ „Die Französische Revolution“ se česky označuje jako „Velká francouzská revoluce“. Dánský „Gesamtstaat“ se do češtiny převádí jako „celistvý stát“⁵¹, nikoli jako „celkový“ nebo „celý“.

⁴⁷ Viz tamtéž

⁴⁸ Chronology of the Glücksborg dynasty. Dostupné z: <http://www.jmarcussen.dk/historie/reference/glyksborg.html>

⁴⁹ Viz MÜLLER, H., KRIEGER, K. F., VOLRATH, H. Dějiny Německa. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004

⁵⁰ Viz BUSCK, S., POULSEN, H. *Dějiny Dánska*. Praha: NLN, 2007

⁵¹ Viz tamtéž

2.4.3 Obrazná pojmenování

Ačkoli se J. Daebel drží velmi striktně odborného jazyka, ozvláštňuje svou disertaci na několika místech obrazným pojmenováním. To však vždy uvádí v uvozovkách, aby byla zřejmá nadsázka, s jakou tohoto výrazu používá. Překladatel se snažil obraznost do češtiny převést s tím, že uvozovky ponechal.

Například „Morgengabe“ je přeložena jako „jitřní dar“. V případě výrazu „Dänentum“ však překladatel přistoupil k variantě „dánské vědomí“, spíše než k novotvaru „dánství“. Za méně neobvyklé považoval „němectví“, kterým přeložil dánský výraz „tydskeri“, jež J. Daebel užil pouze v dánské verzi. (Pro českého čtenáře neznalého germánských jazyků by však dánský výraz bez českého ekvivalentu nemusel být srozumitelný.)

Uvozovky jsou ponechány také ve spojení „gemeiner Mann“, česky „obyčejný člověk“. Označení Dánska za „Admiralstaat“ bylo převedeno volněji s důrazem na významovou stránku a zachování obraznosti jako „pojistka na moři“.

2.4.4 Internacionalismy

J. Daebel v disertaci využívá řady přejatých slov. Četnost jejich výskytu však není rušivá, a proto byla slova cizího původu zpravidla nahrazována internacionalismy a slova domácí slovní zásoby slovy domácími. Např. „Emanzipationsbestrebungen“ jsou přeloženy jako „emancipační snahy“, nikoli jako „snahy o zrovnoprávnění“ apod. Podobně pak v rámci celých vět:

*„Als sicher kann gelten: Friedrich IV. hatte die Absicht, Schleswig in Dänemark zu inkorporieren; aber zu einer **faktischen verwaltungsmäßigen** Verschmelzung beider Länder ist es nicht gekommen.“* (Jisté je, že záměrem Frederika IV. bylo Šlesvicko do Dánska inkorporovat, avšak k **faktickému** splynutí po **správné** stránce nedošlo.)

Toto pravidlo však překladatel nedodržoval bezvýhradně. Odchýlil se od něj vždy, když to posloužilo stylisticky lepší formulaci. Například když užitím dvou různých synonym zabránil opakování téhož výrazu.

*„... die Bevölkerung... von einer Woge lebhafter **Sympathien** für Schleswig-Holstein fortriß. Auf Volksversammlungen und in Vereinen fanden Protest und **Sympathiekundgebungen** statt.“* (... obyvatel..., jež strhla vlna nadšených **sympatií** pro Šlesvicko-Holštýnsko. Lidová shromáždění a spolky se staly živnou půdou pro protestní akce i projevy **náklonnosti**.)

Někdy se jako vhodnější jevílo užití českého výrazu oproti internacionalismu z důvodu větší jednoznačnosti. Např. německé „kompetent“ není v následující větě přeloženo jako „kompetentní“, které může znamenat jak „příslušný“, tak „schopný“, nýbrž jako „pravomocný“.

„...der Deutsche Bundestag am 17.IX.1846 einen Beschluß, in dem er sich mittelbar in Fragen des Verfassungs- und erbrechts beider Herzogtümer für **kompetent** erklärte.“ (...se usnesením ze dne 17. 9. 1846 prohlásil Německý spolkový sněm **pravomocným** v otázkách ústavního a nástupnického práva v obou vévodstvích.)

2.4.5 Citace, názvy uměleckých děl, zákonů apod.⁵²

J. Daebel ve své disertační práci cituje řadu pramenů a uvádí mnoho názvů uměleckých děl, jejichž překlad do češtiny není pevně zakotven. Při překládání citací se postupovalo následovně: Pokud autor citoval z němčiny, byl daný úsek přeložen do češtiny (v duchu českého úzu, nebo doslovně, pokud úzus chybí), a zároveň bylo uvedeno původní znění. Originální verze se pro přehlednost od ostatního textu odlišuje kurzívou.

Ztráty informace se překladatel obával především tam, kde J. Daebel cituje z cizího jazyka, zpravidla z dánštiny. Zde byl pojem přeložen do češtiny, která k dánštině nemá natolik blízko jako němčina, aby v ní byl daný pojem srozumitelný, a zároveň byla ponechána původní, tedy dánská, verze.

Názvy písní „Lied von der Schlei“ a „Rheinlied“ jsou přeloženy jako „Píseň od řeky Schlei“, resp. „Rýnská píseň“, a v závorce za nimi následuje originální název. Projev F.Ch. Dahlmanna je do češtiny převeden jako „Řeč Waterloo“ („Waterloorede“). Stejně tak u spisu „Über das Verfassungswerk in Schleswig-Holstein“ se uvádí jak český překlad „O tvorbě ústavy v Šlesvicku-Holštýnsku“, tak německý originál. Slova J. Burckhardta o „rozpoutání patosu“ („Entfesselung des Pathos“) jsou také uváděna v obou jazykových variantách.

Jesliže J. Daebel mluví o „tydskeri“, je v překladu uveden jak překlad „němectví“, tak dánský originál. Podobně se postupovalo u hesel „Danmark til Eideren“, které v překladu zůstává společně s českou verzí „Dánsko k Eideru“, nebo „Zůstanou spolu/navždy nerozděleni!“ zároveň s německým „Se schölln tosamen blieben/Op ewig ungedeelt!“.

Zvláštním případem je dánský dokument „der Offene Brief“, v dánštině „Åbent brev“, ke kterému je zavedený český ekvivalent „Otevřený dopis“.⁵³ Stejně tak výše zmiňovaný

⁵² Viz KUFNEROVÁ, Z. *Čtení o překládání*. Praha: H&H, 2009, s. 36

⁵³ BUSCK, S., POULSEN, H. *Dějiny Dánska*. Praha: NLN, 2007, s. 162

„Královský zákon“, německy „Königsgesetz“, má původ v dánském „Kongeloven“.⁵⁴ Zde překladatel neviděl důvod uvádět vedle českého překladu, v daných případech navíc zavedeného, také německou variantu, když byla jazykem originálního označení dánština.

2.4.6 Vynechání, obohacení

Disertace je psána velmi hutným jazykem. J. Daebel neužívá zbytečných obrátů či floskulí. Problematiku vykládá pomocí dlouhých, avšak velmi koncentrovaných souvětí, ve kterých má každé slovo svůj význam. Proto bylo pro překladatele klíčové souvětí důkladně analyzovat, identifikovat závislosti a poté je převést do češtiny tak, aby zněla přirozeně.

K obohacení původního textu docházelo především v souvislosti s nutným opisem přívlastkových konstrukcí, jejichž antepozice by byla v daném rozsahu pro češtinu neúnosná. Zde se jednalo především o posun anteponovaného přívlastku do postpozice, případně jeho opis vedlejší větou (viz Přívlastkové konstrukce).

K vynechání některých výrazů překladatel přistupoval z výše uvedených důvodů velmi zřídka. Například kombinované nominální rámce v následující větě by po přeložení vedlejší větou působily velmi nepřehledně, proto byl první z nich zkrácen pouhým přívlastkem neshodným. Formulace byla zjednodušena, aniž by ztratila na svém obsahu.

„Der dänischen von Orla Lehmann gefundenen Losung „Danmark til Eideren“ hielten die Schleswig-Holsteiner ihr eigenes den schleswig-holsteinischen Gedanken wirkungsvoll ausdrückendes Schlagwort entgegen, das die Schlußzeile des „Schleiliedes“ bildet: ...“ (Na heslo Orly Lehmann „Dánsko k Eideru“ (Danmark til Eideren) reagovali obyvatelé Šlesvicko-Holštýnska vlastním mottem, vlastně posledním veršem „Písň od řeky Schlei“, jež působivě vyjadřovalo podstatu jejich idejí: ...)

2.4.7 Interference

Při překládání německého odborného textu do češtiny musí překladatel čelit řadě úskalí, aby se neprovinil proti správnému užívání českého jazyka. Mezi největší rizika patřilo automatické přejímání trpného rodu, ponechávání dlouhých přívlastkových nominálních rámců v antepozici či doslovné překládání nominálního stylu a německých vazeb typu „es wurde...“ jako „stalo se... + adjektivum v 7. pádu“.

Těchto interferencí si byl překladatel vědom a snažil se jim vyhnout. Pasivum ponechal oproti originálu pouze na zlomku míst, německá spojení nahradil zčásti slovesnou

⁵⁴ BUSCK, S., POULSEN, H. *Dějiny Dánska*. Praha: NLN, 2007, s. 162

vazbou, někde je však ponechal s cílem zachovat vysokou stylistickou úroveň disertace. (Jen na okraj: Vazba „šlesvicko-holštýnskému hnutí a německé revoluci se stalo osudným“ zní v originále „es war ein Verhängnis für die Erhebung in Schleswig-Holstein und die deutsche Revolution“. Překladatel tuto vazbu považuje za korektní.)

Zároveň se překladatel zaměřil na jevy, které v němčině označuje jeden pojem, zatímco v češtině pro ně existují pojmenování různá. Tak například výraz „das Volk“ může být přeložen jako „lid“, v kompozitu případně jako „lidový“, např. „die Volkssprache“ (lidový jazyk), nebo jako „národ“: „die Volkssouveränität“ (národní svrchovanost).

Podobně německé adjektivum „national“ lze do češtiny přeložit jako „národní“, například ve spojení „das Nationalbewußtsein“ (národní vědomí), nebo jako „národnostní“ v případě „die nationalen Gegensätze“ (národnostní rozpory).⁵⁵

2.4.8 Spisovný jazyk

Způsob, jakým je disertační psána, je na značně vysoké stylistické úrovni. Dokladem je hojně užívání pasiva, nominálních vazeb, rozvitých anteponovaných přívlastkových rámců, spisovný jazyk, absence expresivního výraziva. Objevují se dokonce archaismy typu anteponovaného genitivního atributu: „des Königs Zepter (královské žezlo).

Překladatel se snažil vysoký styl disertace zachovat, avšak vždy v rámci únosnosti. Ne všechny prostředky typické pro němčinu jsou vhodné z hlediska českého systému jazyka.

Na stylistické úrovni byl zredukován počet pasivních i nominálních vazeb. Na několika místech ho překladatel ponechal, aby textu zůstal nádech odbornosti. Anteponované přívlastky byly nahrazeny atributy postponovanými či zřídka vedlejší větou. Přechodníkům se překladatel kvůli jejich zastaralosti vyhýbal, pokud však transgresiv posloužil stylistickému vylepšení, případně sémantickému hledisku, použil ho (viz níže).

Na lexikální rovině byly voleny výrazy spisovné, které jsou mnohdy typické spíše pro psaný styl a v hovorové češtině se již téměř nepoužívají. Vedle vztažného zájmena „který“ se hojně užívá pronomina „jenž“ (Tím se dovršil dánský celistvý stát, **jenž** zahrnoval také Norsko, Island, Grónsko a Faerské ostrovy.). Objevuje se například předložka „vyjma“ (**Vyjma** mocenského soupeření o Šlesvicko mezi dánským králem a gottorpským vévodou

⁵⁵ Oba pojmy mnohdy splývají, např. v „Rámcové úmluvě o ochraně národnostních menšin“, kde se užívá označení „národnostní“, ale na samém počátku se oba pojmy uvádějí jako rovnocenné alternativy: „národní/národnostní menšiny“. Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rnm/informace-o-plneni-zasad-stanovenych-ramcovou-umluvou-1406/>>

Rozhodujícím pro výběr z obou variant byl pro překlad český úzus, případně počet výskytů v internetovém vyhledávací Google.

byly vztahy mezi Dány a Němci po staletí bezproblémové.), adjektivum „spočívající“ (Německý spolek zastávat úlohu konzervativní pojistky míru, **spočívající** v principu legitimacy a v opozici vůči novým myšlenkám národní svrchovanosti a příslušnosti.), substantivum „smýšlení“ (Toto oddané **smýšlení** se stalo východiskem pro národní vědomí, které...) nebo sloveso „poukázat“ (Události roku 1846 **poukázaly** na to, že...).

2.4.9 Přívlastkové konstrukce

Složité nominální rámce, kterých J. Daebel hojně využívá ke kondenzaci výpovědi, působily při překládání disertační práce největší potíže. Několikačlenné anteponované přívlastky nejsou pro češtinu přirozené, a proto bylo nutné je nahradit buď atributy v postpozici, nebo celou vedlejší větou.

Překladatel se snažil dbát na to, aby český text působil plynule a přirozeně, proto se vyhýbal přechodníkům, které působí zastarale. Transgresiv byl ponechán pouze na jednom místě, jelikož atribut byl v originále součástí velmi dlouhého výčtu a jeho opsání vedlejší větou by čtenáři zbytečně ztížilo orientaci v textu. Německá formulace „der plötzlichen aufgebrochene Dualismus zwischen Österreich und Preußen“ je tak přeložena jako „náhle vypuknuvší dualismus mezi Rakouskem a Pruskem“.

Ostatní nominální rámcové struktury jsou přeformulovány a zpravidla odsouvány do postpozice. Například: „die sich auf Verwaltung und Rechtsprechung erstreckende Autonomie“ (autonomie ve věcech správy a soudních pravomocí).

Pouze ve výjimečných případech se anteponovaný atribut opisuje celou vedlejší větou. Překladatel se chtěl vyhnout přílišné rozvláčnosti textu. Např. „das Eintreten für die als deutsch erkannte ständische Rechtsidee“ (zavedení stavovské právní idey tak, jak byla vnímána Němci).

Kde to bylo možné a vhodné, byl přívlastek ponechán v antepozici, případně s menšími úpravami, jako v následujícím případě: „der vorwiegend von Deutschen besetzte Staatsrat“ (převážně německy zastoupená státní rada).

2.4.10 Kompozita

Tzv. „Determinativkomposita“ jsou v němčině na rozdíl od češtiny velmi frekventovaná. Čeština má nepoměrně menší možnosti tvorby kompozit než němčina, jelikož se jedná o jazyk více flektivní, který při slovo tvorbě upřednostňuje jiné postupy, např. sufixaci. Při překládání německých kompozit tak překladatel zpravidla musí sáhnout po

kombinaci substantiva a atributu (příp. několika atributů), ať již kongruentního, či nekongruentního.

Příkladem překladu kompozita kombinací substantiva a přívlastku shodného jsou následující spojení: „Volkssouveränität“ (národní svrchovanost), „Nationalbewußtsein“ (národní vědomí), „Zentralisierungsabsichten (centralizační záměry). Někdy se jako vhodnější ukázalo využití přívlastku neshodného, např. „Unterlegenheitsgefühl“ (pocit podřazenosti), nebo „Geschichtsbildung“ (výuka dějepisu).

V textu se nezřídka objevují složitější kompozita, často ve spojení s dalšími typy atributů.⁵⁶ Např. „Steuerbewilligungsrecht“ (právo na schvalování daní) nebo „die Erhaltung der Sonderstellung der Herzogtümer“ (uchování výsadního postavení vévodství).

2.4.11 Souvětí

O složitosti syntaktické struktury disertace není na první pohled pochyb. Zatímco její autor bohatě využil možností němčiny kondenzovat obsah výpovědi např. pomocí nominálních rámců, musel se překladatel uchýlit k opisům takovýchto zhuštění významu. Tím by ale délka souvětí dále vzrostla a dosáhla neúměrného rozsahu. Proto bylo často potřebné přistoupit k rozdělení souvětí do několika kratších úseků. Např.

„Im Nordischen Krieg glückte die Erwerbung des herzoglichen Anteils von Schleswig. Nachdem Friedrich IV. den herzoglichen Teil Schleswigs erobert und sich den Besitz von England und Frankreich 1720 hatte garantieren lassen, vollzog er die Einverleibung durch das Patent vom 22.VIII.1721 und ließ sich von den Ständen und Einwohnern der gemeinschaftlichen und herzoglichen Regierung 4.XI.1721 huldigen.“ (Během severní války se dánskému králi Frederikovi IV. podařilo získat vévodskou část Šlesvicka. Svůj nárok si roku 1720 nechal garantovat Francií a Anglií. Dne 22.8.1721 potvrdil anexi formálně vydáním patentu a 4.11.1721 si nechal stavy a obyvateli společné a vévodské části vzdát hold.)

Kromě toho, že překladatel dlouhé souvětí rozdělil na dvě části, využil opakování výrazu „vévodská část Šlesvicka“ k jeho vynechání na začátku souvětí, a tím ho mírně zkrátil, aniž by zredukoval obsah sdělení.

⁵⁶ Německá kompozita jako taková však za typ atributu považovat nelze. Viz Kotůlková, V. *Deutsche Determinativkomposita und ihre Entsprechungen im Tschechischen*. Würzburg, 2004

Na druhou stranu se ukázalo jako prospěšné kratší věty spojit v jeden celek. Samozřejmě za zachování přehlednosti výsledného souvětí. Důvod byl stylistický – zabránit opakování téhož výrazu ve dvou po sobě následujících větách. Např.

*„Im Jahre 1460 wählte der schleswig-holsteinische Rat des Landes den dänischen **König** Christian I. aus dem Geschlecht der Oldenburger zum Landesherrn. Dafür garantierte der **König** in dem Ripener Freiheitsbrief und in der Kieler Urkunde die bestehende enge Verbindung beider Länder sowie deren sich auf Verwaltung und Rechtsprechung erstreckende Autonomie.“* (V roce 1460 si šlesvicko-holštýnská zemská rada zvolila svým pánem dánského **krále** Kristiána I. z rodu Oldenburgů, který za to ve smlouvách z Ribe a z Kielu garantoval stávající úzké vztahy obou zemí a autonomii ve věcech správy a soudních pravomocí.)

Ačkoli je souvětí poměrně dlouhé, je přehledné. Důvodem je, že se skládá pouze z věty hlavní a jedné věty vedlejší. Anteponovaná přívlastková konstrukce na konci druhé věty je v českém překladu nahrazena přívlastkem neshodným v postpozici. Česká věta je také jednodušší o zahrnutí ribenské a kielské dohody pod souhrnný termín „smlouvy“. Důvodem je irelevantnost rozlišovat pojmenování obou listin, jejichž oficiální názvy nejsou v českých podmínkách zakotvené. Toto zjednodušení neubere na přesnosti předávané informace, a naopak poslouží zjednodušení celé věty.

Z českého překladu je také na první pohled zřejmé, že zemským pánem byl zvolen tentýž král, který potvrdil garance úzkých vztahů a autonomie. Z německého originálu je toho zajištěno určitým členem, který by však do češtiny musel být převeden jako ukazovací zájmeno. Zvolený překlad však působí přirozeněji než varianta: „V roce 1460 si šlesvicko-holštýnská zemská rada zvolila svým pánem dánského **krále** Kristiána I. z rodu Oldenburgů. **Tento král** garantoval...“

Zároveň nepovažoval překladatel za nutné explicitně uvádět, že si „**zemská** rada“ zvolila „**zemského** pána“. Překlad „zemská rada zvolila svým pánem“ snad lze označit za dostačující a jednoznačný. (V němčině je opakování téhož přívlastku zabráněno kombinací atributu nekongruentního a kompozita: „*Rat des **Landes***“, resp. „*Landesherr*“.)

2.4.12 Nominální styl

Nominální styl, tedy spojení slovesa s oslabeným významem a substantiva nesoucího význam celého spojení, lze považovat za stylistický vyšší než čistě slovesné vyjádření. Přesto

byla nominální spojení často přeložena prostým slovesem, jelikož by v češtině daná kombinace verba a substantiva působila nepřírozně, či přímo jako interference z němčiny.

Proto nebylo např. spojení „Der Deutsche Bund traf Rüstungsvorbereitungen.“ přeloženo jako „Německý spolek přijal/zavedl přípravy na zbrojení.“, nýbrž jako „Německý spolek začal zbrojit.“

Na mnoha místech však byl nominální styl ponechán s cílem zachovat vysokou stylistickou úroveň odborného textu. Například je tedy německá vazba „*kam es ... zu Teilungen*“ přeložena do češtiny jako „došlo k dělení“. Tato varianta se překladateli zdála přijatelnější než nahrazení nominálního stylu prostým slovesem, které by vzhledem k chybějícímu činiteli děje muselo vystupovat v pasivní podobě, tedy „byla rozdělena“.

Také v následujícím případě se užití nominálního stylu jeví jako nejpříhodnější: Překlad pasáže „*hatte Frankreich... eine diplomatische Niederlage erlitten*“ jako „utrpěla Francie... diplomatickou porážku“ autorovu stylu odpovídá přece jen lépe než například formulace „Francie byla diplomaticky poražena“.

2.4.13 Pasiv

Pasiv je jedním ze základních pilířů stylu J. Daebela. Trpný rod je typickým znakem odborného stylu. Přesto byl překladatel toho názoru, že ponechání frekvence, s jakou se pasiv vyskytuje v originále textu, by v češtině působilo příliš škrobeně a neústrojně. Proto byly pasivní vazby nahrazeny aktivními, pokud se ve větě explicitně zmiňuje činitel děje a pokud takové vyjádření působí v češtině přirozeněji.

„*Der dänische Staat wurde in Politik und Kultur von einer gesamtstaatlich denkenden deutschen Führungsschicht geleitet.*“ (Na politickém a kulturním poli dánský stát vedla německá vrstva smýšlející v duchu celistvého státu.)

V případě, že činitel děje ve větě nevystupuje, byl ponechán rod trpný. Cílem bylo dosáhnout efektu vysoké stylistické úrovně textu, avšak nikoli za cenu přílišné strojenosti. Např.

„*Der verhaßte Machthaber wurde 1772 durch eine Verschwörung gestürzt und endete auf dem Schafott.*“ (Roku 1772 byl nenáviděný uzurpátor moci na základě spiknutí svržen a skončil na popravišti.)

3 Překlad

Šlesvicko-holštýnské hnutí v Německu v letech 1863/64

1. Kapitola

Historické předpoklady

I. Šlesvicko, Holštýnsko a Dánsko

Mezi osudy Šlesvicka a Holštýnska se v průběhu staletí vytvořilo svérázné pouto. Na počátku svého historického vývoje bylo Šlesvicko, ležící severně od řeky Eider, obydleno na východě Dány a Juty a na západě Frísy. V jižněji položeném Holštýnsku sídlili na západě Sasové a na východě Slované. Zatímco Šlesvicko bylo od počátku 11. století pevně svázáno s Dánskem, patřilo Holštýnsko k Německé říši, po roce 1815 pak k Německému spolku. Nehledě na jejich rozdílné státoprávní postavení, které přetrvávalo až do roku 1864, se mezi oběma vévodstvími od 14. století jako důsledek dynastického spojení vytvářely stále užší politické, hospodářské a kulturní vztahy. Holštýnská šlechta přicházela do Šlesvicka, vytlačovala dánskou aristokracii a začala se vyvíjet v sílu určující politické a společenské poměry. Šlechtu následovali občané: Od 13. a 14. století se v šlesvických městech usazovali němečtí obchodníci a řemeslníci z Dolního Saska a Vestfálska.

V průběhu 15. století se dolnoněmčina rozšířila na úřadech a při soudech po celém Šlesvicku. Německý vliv značně posílila reformace. V jižním Šlesvicku (jižně od linie Husum-Schlei) a ve velké části středního Šlesvicka (na jih od linie Tønder-Flensburg) se dolnoněmčina stala liturgickým jazykem. Od 17. století se však proces poněmčování začal zpomalovat a částečně ustupoval pod vlivem nahrazování dolnoněmčiny jako jazyka správního, soudního a liturgického špatně srozumitelnou hornoněmčinou. Na tom zprvu příliš nezměnila ani skutečnost, že se na školách v jižním a středním Šlesvicku od 18. století mluvilo německy. Ještě během 18. století se ve středním Šlesvicku udržovala mluvená dánština, ale od počátku 19. století se do jeho východní části (oblast Angeln) až k Flensburské zátocce z různých důvodů rozšířila dolnoněmčina. Na západě středního Šlesvicka se mluvilo fríštinou; i tu však zejména v 19. století zatlačovala dolnoněmčina. Nejdéle se dánština mezi lidem udržela v centrální části středního Šlesvicka. Zhruba v polovině 19. století probíhala jazyková hranice od Flensburgu na severu po Tønder na jihu, s přesahem daleko do jihozápadního Jutska.⁵⁷

⁵⁷ Do oblasti zvané německy „Geestrücken“, dánsky „gestlandskab/gest“. Typ krajiny vzniklé odtáváním ledu v době ledové, pro kterou je typická písčité půda.

Nejen že Šlesvicko a Holštýnsko pojily úzké vztahy, byly také spojeny v personální unii s Dánskem. V roce 1460 si šlesvicko-holštýnská zemská rada zvolila svým pánem dánského krále Kristiána I. z rodu Oldenburgů, který za to ve smlouvách z Ribe a z Kielu garantoval stávající úzké vztahy obou zemí a autonomii ve věcech správy a soudních pravomocí.

I přes vyslovený odpor stavů došlo v průběhu 15. a 16. století k opakovanému dělení dědictví. Nakonec se obě vévodství rozpadla na část královskou, vévodskou (gottorpskou) a část společně spravovanou oběma zemskými pány. Stejně jako se vůle zemského pána prosazovala na úkor stavů ve věci dělení dědictví, určovala také privilegia v jiných oblastech. V období absolutismu mohl zemský pán změnit systém dědičnosti z pokrevní blízkosti na právo primogenitury, a tím eliminovat jak územní dělení, tak volební právo stavů.

Královský zákon z roku 1665 v Dánsku odstranil stavovskou vládu a nahradil ji ústavně zakotveným absolutismem. Lex regia zároveň zaváděl dědictví v ženské linii pro případ, že by oldenburská dynastie zůstala bez mužských následovníků trůnu. Zemští pánové se snažili o rozšíření své moci a omezení stavovského podílu na vládě a výsadních práv vévodství také ve Šlesvicku. K tomu využívali svévolného prosazování zákonů navzdory ustanovením smlouvy z Ribe a pomíjení stavovského práva na schvalování daní. V důsledku zavedení absolutistické vlády přestal zasedat zemský sněm. Naposledy se zemské stavy řádně sešly roku 1675 v Rendsburgu.

Vlivem opatření zavedených v období absolutismu se propojení vévodství a Dánska v rámci personální unie značně posílilo. Stavovská privilegia byla silně otřesena, nikdy však nebyla zcela zrušena. Jejich pozůstatky přetrvaly až do 19. století a s nimi v šlesvicko-holštýnském rytířstvu i pocit úzké sounáležitosti obou vévodství. Přesvědčivým dokladem této myšlenky bylo od roku 1721 každoročně požadované potvrzení jejich společenského postavení od krále. V roce 1775 schválil král Kristián VII. volbu „stálé deputace prelátů a rytířstva“, která zastávala poradenskou funkci v zákonodárném procesu a do roku 1802 také v otázce zdanění. Ve vévodstvích ovlivňovalo oblast administrativy šlesvicko-holštýnské hnutí. Jejich území bylo roztříštěno v nepřehledný systém společenských a politických institucí a každá oblast trvala neústupně na svých výsadách. Ani správa a soudnictví nebyly pro vévodství a Dánsko společné. Vévodství měla také své vlastní mincovní právo a celní hranice probíhala beze změny po linii Královského potoka v severním Šlesvicku. Přesto byl

právní pořádek ustavený privilegii z 15. století změnami přijatými v období absolutismu v zásadě překonán.

Poté, co se dánským králům podařilo prosadit svou vůli ve vnitřní politice, začali usilovat o odstranění svého nejsilnějšího rivala – holštýnsko-gottorpského šlechtického rodu, spojeného úzkými vazbami se Švédskem. Během severní války se dánskému králi Frederikovi IV. podařilo získat vévodskou část Šlesvicka. Svůj nárok si nechal roku 1720 garantovat Francií a Anglií. Dne 22. 8. 1721 potvrdil anexi formálně vydáním patentu a 4. 11. 1721 si nechal stavy a obyvateli vévodské a společné části vzdát hold. Zda byla tímto aktem vévodská část pouze připojena ke královské, nebo přímo inkorporována do dánského království, je otázka, o níž se roztrpčeně přeli jak němečtí, tak dánští historikové a právníci po celé 19. století a na jejíž výklad i nadále panují rozdílné názory. Patent o zabránění vévodské části ani holdovací listina nejsou totiž jasně formulovány a ve svém znění se odlišují. Proto mohly být pozdější pokusy o právní výklad obhajovány v dobré víře i přes svou různost. Jisté je, že záměrem Frederika IV. bylo Šlesvicko do Dánska inkorporovat, avšak k faktickému splnutí po správní stránce nedošlo.

Manželstvím vévody Karla Frederika s dcerou Petra Velikého v roce 1725 připadla gottorpská část Holštýnska Rusku. Po dlouhých a náročných vyjednáváních se roku 1773 podařilo získat tento velkovévodský podíl Dánsku, a to výměnou za hrabství Oldenburg a Delmenhorst, se kterými bylo od 17. století spojeno personální unií. Zároveň se rod Gottorpů navěky vzdal svého nároku na území Šlesvicka, o které přišel roku 1721. Tím se dovršil dánský celistvý stát, jenž zahrnoval také Norsko, Island, Grónsko a Faerské ostrovy.

V důsledků změn, které přinesly napoleonské války, muselo Dánsko roku 1814 Kielským mírem odstoupit Norsko ve prospěch Švédska. Jako odškodnění získalo švédské Přední Pomořany s Rujánou, které roku 1815 vyměnilo s Pruskem za Lauenbursko. Evropské mocnosti přizpůsobily Dánsko své ideji rovnováhy sil. V tomto systému mělo stejně jako Německý spolek zastávat úlohu konzervativní pojistky míru, spočívající v principu legitimacy a stojící v opozici vůči novým myšlenkám národní svrchovanosti a příslušnosti.

II. Zrod dánského národního cítění

Vyjma mocenského soupeření o Šlesvicko mezi dánským králem a gottorpským vévodou byly vztahy mezi Dány a Němci po staletí bezproblémové. Ve stavovské, především zemědělsky zaměřené „přednárodní společnosti“ se nemohly vyskytnout národnostní rozpory, jelikož Němci a Dánové žili izolovaně v rámci svého stavu. Oba národy byly navíc propojeny pocitem kulturní sounáležitosti, tradicí hospodářských vztahů a rodinnými a přátelskými

svazky. Avšak i přes rozmanitost těchto pout nabývalo vrchu loajální citění vůči králi. Toto oddané smýšlení se stalo východiskem pro národní vědomí, které nespočívalo v národní příslušnosti, nýbrž v celistvém státu jakožto závazné formě společnosti, a pro něž byl rozhodující faktor patriotismu a osobní vůle. Pro stát byl klíčový starobylý princip legitimacy a státní vědomí neutvářelo prosazování demokratických práv, nýbrž král. Tatáž představa pojmu vlast tak byla společná pro všechny země, nad kterými vládlo královské žezlo.

Na politickém a kulturním poli dánský stát vedla německá vrstva smýšlející v duchu celistvého státu. Již v 16. století vstoupilo do dánských služeb mnoho holštýnských šlechticů. V průběhu 17. a 18. století německá převaha nabývala na tísnivosti. Vládní obchody byly vedeny převážně německy zastoupenou státní radou, která za vlády slabých panovníků značně omezovala ústavně zakotvený absolutismus. Svého vrcholu tento vývoj dosáhl za Johanna Friedricha Struenseeho, jenž pocházel z Německa a jemuž se podařilo ovládnout celý dvůr i stát a zakázat dánštinu ve většině správních institucí. Roku 1772 byl tento nenáviděný uzurpátor moci na základě spiknutí svržen a skončil na popravišti.

Z ponižování a ústrků dánského obyvatelstva vyplýval pocit podrázenosti, který volal po kompenzaci. Jednalo se o typický příklad procesu sebekonstituování národa. Zrod národního hnutí v Dánsku spadá do období před romantismem a teprve v průběhu tohoto hnutí se mu dostalo rozhodujících impulsů. Dánské národní vědomí razily pocit ohrožení vlastního bytí, uvědomění vlastní hodnoty a potřeba tuto zpochybněnou hodnotu obnovit. Inspirace německým vzorem byla považována za nedůstojnou. „Němectví“ („*tydskeri*“) podněcovalo vzdor v řeči i básnictví, v dvorském i společenském životě. „Všechny naše mrzutosti mají německý původ,“ jak se říkalo koncem 18. století, byl výraz nahromaděného odporu vůči vnucenému německému vlivu a nadřazenosti. Vedle obrany utlačované dánštiny a snahy o znovuzískání její hodnoty na úkor hornoněmčiny mělo pro vývoj národního vědomí význam obrácení k vlastní historii. Obyvatelstvo, které nemělo přístup k výuce dějepisu, tak bylo podněcováno k identifikování s činy svých předků a integrační proces byl posílen.

Vedle těchto emancipačních snah prosazoval státní sekretář Ove Høegh Guldberg vládní opatření, kterými svým krajanům uvolnil cestu do státní správy a potlačil německý vliv. V roce 1773 se sice dánština stala úřední řečí v dánském království, avšak nikoli ve Šlesvicku-Holštýnsku. Od tohoto roku nahrazovala dánština němčinu také v armádě. Na základě zákona o zemské příslušnosti z roku 1776 navíc mohl zastávat úřad pouze občan celistvého státu.

Pro probouzející se dánské vědomí bylo důležité, že na trůn nastoupil Frederik VI. (1784-1839), který v sobě spojoval centralizační záměry v duchu absolutismu s porozuměním pro starosti „obyčejného člověka“. Dánští měšťané, uchvácení idejemi Velké francouzské revoluce a národního obrození, uzavřeli s králem mlčky spolek namířený proti německé aristokracii. Proti ní mířila zejména králova politika vyrovnávání rozdílů. Frederik VI. odstranil poslední pozůstatky práva rytířstva na schvalování daní ve vévodstvích, od roku 1807 nechal zákony vyhlášovat v obou jazycích a od všech uchazečů o úřad vyžadoval znalost dánštiny. V roce 1810 se král rozhodl prosadit plán na nahrazení němčiny dánštinou v církvi, soudnictví a na školách. Rozpuštění Německé říše v roce 1806 využil Frederik VI. k včlenění Holštýnska pod dánskou korunu. Toto opatření přesně odpovídalo jeho centralizační politice. Vznikem Německého spolku, jehož členem dánský král z titulu vévody holštýnského a lauenburského byl, však tato inkorporace politicky i státoprávně ztratila smysl.

III. Vývoj šlesvicko-holštýnské myšlenky

Jestliže se propuknutí národního citění v Dánsku dalo vysvětlit pocitem podřazenosti, chyběly pro vznik německého národního vědomí v Šlesvicku-Holštýnsku předpoklady. Příklon k Německu je možné vysvětlit partikularismem, který sice sám o sobě vystupuje proti každému úsilí o národní jednotu, avšak v hraničních územích na něj lze nahlížet jako na předstupeň potenciálního národního uvědomění. Na přelomu 18. a 19. století se obyvatelé vévodství necítili být součástí ani dánského, ani německého národa. Byli loajálními poddanými dánského krále a sami sebe vnímali jako příslušníky dánského celistvého státu. Na tom nic nezměnila ani prodánská opatření Frederika VI.

Odpor zazníval pouze z řad rytířstva, které od 90. let 18. století vystupovalo v příkrém politickém rozporu s králem. Na vině byla jeho sjednocující a centralizační politika. Pod vedením hraběte Fritze Reventlowa bojovala konzervativní šlechta o poslední zbytky svého práva na schvalování daní. V tomto boji o rytířské výsady na sebe narážely dva protichůdné právní výklady. Na jedné straně stál král s moderním racionalistickým právním pojetím, podle kterého je právo stanovováno státní mocí, jejíž rozumnost převyšuje jednotlivá stavovská práva. Na druhé straně zastávalo šlesvicko-holštýnské rytířstvo středověké stavovské právní pojetí, na jehož základě právo převyšuje panovníka, který nemůže jednostranně prosazeným právním aktem potlačit stará a opakovaně potvrzovaná privilegia. Spor byl prohlouben také tím, že hrabě Reventlow na svém sídle Emkendorf pěstoval zájem o svébytnou německou kulturu a historii. Vedení odporu se tak odvíjelo od specificky německého stavovského výkladu práva. Vystupování rytířstva však nemělo národně-politický náboj – nacionalismus

emkendorfského kruhu se vyčerpal v „němectví“ nepolitického rázu. Spočívalo spíše v zastupování materialistických zájmů, v obraně racionalismu, absolutismu a demokracie, v zavedení stavovské právní idey tak, jak byla vnímána Němci, a tím v uchování výsadního postavení vévodství v rámci dánského celistvého státu. Výsledkem stavovského boje byl návrat k myšlence svébytného postavení Šlesvicko-Holštýnska, ztráta sympatií k dánskému králi a oslabení patriotismu vůči celistvému státu. Snahy rytířstva se však dotýkaly pouze jednoho okruhu privilegovaných a ve své podstatě šly proti proudu událostí, čímž pozbývaly schopnosti zapůsobit také na další vrstvy obyvatel. K tomu bylo zapotřebí hlubších politických zkušeností.

Vojenské porážky Pruska a Rakouska proti Napoleonovi a francouzská nadvláda vedly k tomu, že se v německé společnosti objevil pocit ohrožení vlastního bytí. Příklon k historii a lidovosti, objevení národní duše, Fichteovo učení o závislosti jednotlivcovy svobody na svobodě nadřazeného celku a silně pocíťované ohrožení vlastního národa vedly k probuzení národního hnutí v Německu a po Napoleonově ztroskotání v Rusku, které bylo vykládáno jako Boží dopuštění, k vzbouření proti cizovládě. Osvobozené války vnímaly široké vrstvy obyvatelstva v Prusku, Sasku a Hesensku, nikoli však v jižním Německu jako všenněmecký prožitek doprovázený hluboce náboženskými pocity a orientovaný proti francouzskému osvícenství. Poté, co kulturní rozměr pojmu národa nabyl rozměru politického, přestalo se národní cítění omezovat na konzervativně antirevolucionářské kruhy a nabylo vlivu také mezi liberály. Nejinak tomu bylo v Holštýnsku.

Zde navázala skupina liberálních a národně smýšlejících profesorů Kielské univerzity a konzervativní emkendorfský kruh spojení, jehož význam byl pro další vývoj rozhodující. Národní myšlenka se propojila s úsilím o konstituci a svedla liberály a konzervativce dohromady. Nejdůležitějším styčným bodem měla nadále být stará ústava zemských stavů. Na ni mohlo navázat jak rytířstvo, které zohledňovalo také svá privilegia a výsadní postavení vévodství, tak liberálové, již toužili po obnovené ústavě, která by odpovídala dané době. Skupině národně smýšlejícího obyvatelstva měla později posloužit jako záminka pro odtržení Šlesvicka-Holštýnska od Dánska.

Nejvýznamnějším zastáncem nových idejí byl historik Friedrich Christoph Dahlmann, který byl roku 1812 povolán do Kielu. Ve své proslulé „Řeči Waterloo“ („Waterloorede“, 1815) vyslovil požadavek svobodné ústavy a jednotného státu pro celý německý národ. Dahlmann zosobňoval jak myšlenky liberalismu, tak německého nacionalismu a vyhraněný smysl pro šlesvicko-holštýnskou tradici. Právem na něj tedy lze nahlížet jako na prvního

zástupce „moderního šlesvicko-holštýnského hnutí“. Do boje o ústavu, jenž byl roku 1813 obnoven, ale opět proběhl bez hmatatelného výsledku, zasahoval Dahlmann neúnavně svými názory a spisy. Když byl roku 1816 v Kodani předložen plán vytvořit zemskou konstituci výlučně pro Holštýnsko, a tím dostát ustanovením článku 13 ústavy Německého spolku, vystoupil Dahlmann s důrazným požadavkem nové ústavy pro Šlesvicko-Holštýnsko v duchu starého právního pořádku, která by vévodstvím zajišťovala vlastní zákonodárství, správu, soudní pravomoc a armádu. Jeho další národně-politický cíl směřoval k redukci vztahů k Dánsku pouze na úroveň personální unie a k členství vévodství v budoucím německém „společenství“.

Pro další historický vývoj bylo rozhodující, že Dahlmann znovuobjevil větu z volební kapitulace z Ribe (1460) zůstanou „navždy nedělitelně pospolu“ („*dat se bliven ewich tosamende ungedelt*“) a přivedl ji do všeobecného povědomí. Právo na nedělitelnost působilo na obyvatelstvo mnohem silněji než šlechtické výsady. Za svou sedmnáct let trvající činnost získal Dahlmann svými idejemi značný počet mladých akademiků, ačkoli zpočátku byl jeho úspěch spíše skromný.

Úsilí o novou ústavu, které inspirovalo vítězství liberalistických a nacionálních myšlenek v pařížské Červencové revoluci, a následné otřesy zasahující celou Evropu, posunul v listopadu 1830 kupředu odvážný čin Uwe Jense Lornsena. Zemský pán na Syltu, kterého po jeho předčasné smrti zastánci šlesvicko-holštýnského hnutí heroizovali jako bojovníka za svobodu, podnítil toto úsilí ve vévodstvích svým letákem „O tvorbě ústavy v Šlesvicku-Holštýnsku“ („*Über das Verfassungswerk in Schleswig-Holstein*“), který byl prodchnut svobodomyšlnými a národnostními idejemi a rozšířil se v počtu 10 000 exemplářů. Ve spisu se nově objevil odklon od historického právního pojetí s jeho exaktním odůvodněním zemských práv a naopak příklon k ahistorickému pojetí založenému na požadavcích současnosti. Lornsen, vycházející z blahobytu lidu, apeloval na obyvatelstvo stručnými, poutavými a důkazy podpořenými tezemi a požadoval pro Šlesvicko-Holštýnsko reprezentativní ústavu zaručující moderní správu země a nezávislé soudnictví. Usiloval taktéž o přeměnu dánského celistvého státu v unii po vzoru Švédsko-Norska.

I přes značný vzruch, který Lornsenův odvážný čin vyvolal, nedošly jeho naděje na uskutečnění petičního hnutí svého naplnění. Jedni se obávali ztrát svých privilegií, druzí byli vyděšeni silou jeho agitace. Hlavní příčinou však bylo, že Lornsenovy liberálně-demokratické myšlenky nedokázaly podnítit převážně konzervativní obyvatelstvo. Uwe Jens Lornsen byl za svůj čin potrestán ztrátou svého úřadu a vězením. Zůstal „vojevůdcem bez vojska“. Naděje na

úspěch se odklonila od směru, který jí Lornsen roku 1830 vytýčil. Vedla pouze přes zemská práva.

Přesto Lornsenův čin nezůstal bez povšimnutí. Dne 28. 5. 1831 vydal král Frederik VI. „Všeobecný zákon“, kterým byla v obou vévodstvích ustavena odděleně jednající krajská stavovská shromáždění disponující poradními hlasy. Vyvstala otázka, zda po vyhlášení tohoto zákona pozbývá stará zemská stavovská ústava, která novým zákonem fakticky zanikla, na právní platnosti. Vláda, která roku 1816 daná privilegia potvrdila, považovala stavovská práva ve starých listinách za výsady pouze úzké horní vrstvy obyvatelstva. Naproti tomu rytířstvo trvalo i nadále na svém názoru, že „Všeobecný zákon“ je pouze jednostranným projevem panovníkovy vůle, který nemá moc zrušit nepromlčitelnou smlouvu uzavřenou na základě dobrovolného kompromisu mezi knížetem a stavy. Stejně tak považovala většina měšťanstva starou ústavu za nezrušitelnou základní smlouvu, která jim zajišťovala právní nároky přesahující garance „Všeobecného zákona“.

IV. Zrod německo-dánského rozporu ve vévodstvích

V poklidných 30. letech 19. století byl politický život ve vévodstvích stále ještě prostoupen duchem století osmnáctého. Politické myšlení určovala oddanost vůči starému králi Frederiku VI. a patriotismus v duchu celistvého státu. Zlomovým bodem v historickém vývoji jak Šlesvicka a celistvého státu, tak německého národního vědomí je krizový rok 1840, který je pro Němce klíčový z pohledu jejich vztahu k západnímu a severnímu sousedovi. V červenci 1840 utrpěla Francie ze strany čtyř mocností diplomatickou porážku ve východní otázce. Uražená národní ješitnost pohnula francouzskou vládu i veřejnost k tomu, aby požadovala revizi smluv z roku 1815, a tím posun hranice na Rýn. Tato hrozba způsobila spontánní šíření národního hnutí napříč německou společností, včetně liberálů oslavujících Francii jako oporu svých ústavních idejí. Pod vlivem prudkého vzrušení společnosti uzavřely Rakousko a Prusko vojenskou úmluvu. Německý spolek začal zbrojit.

Německé události rozpoutaly v Dánsku obavy, že by celistvý stát mohl být prostřednictvím spolkových zemí Holštýnska a Lauenburska vtažen do celoevropské války. Tyto obavy dále vystupňoval plán zveřejněný roku 1841 v německém tisku, jehož podstatou bylo začlenit Dánsko do Německého spolku jako jeho „pojistku na moři“. Takové vyhlídky vyvolaly mezi dánskými národními liberály ostré protesty. Nyní již nebylo možné brát úvahy o jižní hranici dánského státu na lehkou váhu. Jako první přišel s řešením problému Orla Lehmann, významný dánský bojovník za svobodu a národní princip. Ve své řeči ze dne 28. 5. 1842 odmítl rázně plán na začlenění Dánska do Německého spolku a s odvoláním na

vnitrostátní a mezinárodní právo vyslovil požadavek na dánský národní stát sahající až k řece Eider. Eiderský program v sobě zahrnoval svobodnou konstituci pro Dánsko a Šlesvicko jakožto autonomní území a vzdání se spolkových zemí Holštýnska a Lauenburska.

Zastánce eiderského programu, národní liberály, mocně podporovali stoupenci skandinavismu. Toto emocionálně nabitě hnutí se zprvu soustředilo pouze na kulturní rozměr skandinávských vztahů, ve 40. letech však přibyl rozměr politický, jehož cílem byla politická a vojenská integrace tří severských království. Šlesvicko mělo představovat dánský „jitřní dar“ pro nově se konstituující Kalmarskou unii, neboť bylo považováno za baštu skandinávského způsobu života.

Dění v samotných vévodstvích probíhalo paralelně s evropskými událostmi. Severním Šlesvickem, které bylo osídleno dánsky mluvícími sedláky a ovládáno německou aristokracií, otřásaly sociální nepokoje, umocněné jazykovou dualitou. Již počátkem 30. let uvedli Paulsen a Flor v život hnutí, jehož cílem byl kulturní rozvoj a národní uvědomění dánského obyvatelstva. Tyto profesory Kielské univerzity silně ovlivnil největší dánský pedagog a teolog Grundtvig, v centru jehož národně-duchovního myšlení stála germánská mytologie, pozitivně laděná religiozita a hluboký národnostní akcent. Plně se však „národní probuzení“ prosadilo až po roce 1840. Tehdy vzniklo po celém severním Šlesvicku zhruba 60-70 knihoven a četné spolky pěstující zvyky a tradice.

Systematická národně-politicky orientovaná práce vzbudila zprvu nedůvěru německé aristokracie a brzy vyvolala její odpor. Příznačné pro měnící se poměry mezi Němci a Dány ve vévodstvích bylo přijetí návrhu na zavedení dánštiny jako správního a soudního jazyka v oblastech, kde byla již řečí liturgickou a vyučovací (severní Šlesvicko). Tento návrh schválilo v roce 1838 z důvodu jeho přiměřenosti šlesvické stavovské shromáždění, ve kterém měli převahu Němci. Když však nový dánský král Kristián VIII. dne 14. 5. 1840 vydal příslušný jazykový reskript, vznesli jak konzervativně, tak liberálně smýšlející Němci ostré protesty. Vyjadřovali jimi svůj pocit ohrožení. Znenadání bylo zřejmé, že kulturní napojení severního Šlesvicka na Dánsko ohrožuje dominantní postavení německého obyvatelstva a že jedním z předpokladů samostatného Šlesvicka-Holštýnska je jejich náležitost k německému kulturnímu společenství. Tento pocit ohrožení se spolu s výrazem německého národního vědomí odráží v básni Wilhelma Neuberse „Píseň od řeky Schlei“ („*Lied von der Schlei*“). Jedná se o přebásnění „Rýnské písně“ („*Rheinlied*“), kterou vytvořil Nikolaus Becker během rýnské krize a jež se po svém zveřejnění v říjnu 1840 rozšířila po celém Německu. Neklid v německé společnosti ještě vzrostl po zveřejnění eiderského programu v květnu 1842.

Na heslo Orly Lehmana „Dánsko k Eideru“ („*Danmark til Eideren*“) reagovali obyvatelé Šlesvicko-Holštýnska vlastním mottem, vlastně posledním veršem „Písně od řeky Schlei“, jež působivě vyjadřovalo podstatu jejich idejí: „Zůstanou spolu/navždy nerozděleni!“⁵⁸ („*Se schölln tosamen blieben/Op ewig ungedeelt!*“). Stará dolnoněmecká slova v krátké době přerostla ve všeobecně známé politické heslo. To společně se písní o Šlesvicko-Holštýnsku, která plnila funkci státní hymny, a s rozvíjející se státní symbolikou napomohlo ke konstituování pocitu státní náležitosti. Podstatou tohoto pocitu bylo samostatné německé Šlesvicko-Holštýnsko. Motto, píseň o Šlesvicko-Holštýnsku, státní symbolika a vzpomínky na průkopníky šlesvicko-holštýnského hnutí podpořily splynutí různorodých konzervativních a liberálních proudů v jednu stranu a její zakotvení v lidských myslích.

Politické poměry se tedy na počátku 40. let zásadně změnily. Zatímco obě strany představily své národně-politické programy, ztrácela myšlenka nadnárodního celistvého státu na váze. Logickým důsledkem idey národního státu se mohlo stát rozdělení Šlesvicka podle národnostního principu. Obě skupiny si však bez ohledu na tu druhou nárokovaly Šlesvicko celé. Demokratická myšlenka práva na sebeurčení národů ještě podpořila staré krajové vazby, již tak posílené historickými a státoprávními podklady. Národní uvědomění prostoupilo během 40. let lidové masy na obou stranách sporu. Jako výjimečně vlivné se v německé společnosti ukázaly pěvecké slavnosti. Dokázaly totiž oslovit také vrstvy obyvatel, které pravidelně nečetly noviny. Od roku 1840 lze v Německu zaznamenat rozkvět zpívání. Vedle stále se šířícího šlesvicko-holštýnského právního výkladu přispělo k tomu, že vévodství byla v podvědomí Němců vnímána jako integrální součást Německa. Ke stálému repertoáru pěveckých slavností patřila emocionálně laděná píseň „Šlesvicko-Holštýnsko, mořem obklopené“ („*Schleswig-Holstein, meerumschlungen*“) , kterou sepsal M.F. Chemnitz a zhudebnil C.G. Bellmann a která byla v roce 1844 na pěvecké slavnosti v městě Šlesviku přijata s velkým nadšením.

Situace se vyostřila, když došlo ke spojení národnostní problematiky se stále naléhavější otázkou nástupnictví. Roku 1839 zemřel Frederik VI., jehož jediným potomkem byla dcera. Na trůn proto nastoupil jeho bratranec Kristián VIII. (1839-1848). Kristiánův jediný syn Frederik (VII.) však zemřel bezdětný. Převažoval názor, že Holštýnsko, které bylo součástí Německé říše a na jehož území platilo bez ohledu na získání suverenity v roce 1806 nástupnictví v mužské linii, mělo připadnout po meči mladší královské linii - rodu šlesvicko-holštýnských Sønderborgů. Ještě na počátku 19. století panovalo přesvědčení, že po vymření starší královské linie připadá nástupnictví na základě dědického združního práva rodu

⁵⁸ Malé písmeno na začátku verše z důvodu převažujícího českého úzu. Viz nespis dnes s. 215

Gottorpů, který v Holštýnsku vládl do roku 1773. Od té doby se však Gottorpové, opanující trůny po celé Evropě, své původní vlasti značně odcizili. Zakladatelem rodu Sønderborgů byl vévoda Hans, bratr dánského krále Frederika II. (zemřel roku 1588) a oficiálně neuznaný vládce nad částí Holštýnska a Šlesvicka. Sonderburská linie se v 17. století rozštěpila na starší augustenburskou a mladší glücksburskou. Podle zásad parentálního nástupnictví a primogenitury příslušelo starší linii Augustenburgů přednostní právo před Glücksburgy. V Dánsku bylo nástupnictví v ženské linii podle Královského zákona všeobecně uznávané. Rozdílné názory však panovaly ohledně nástupnictví ve Šlesvicku. Dánsko považovalo Šlesvicko na základě aktů z roku 1721 za svou integrální část, ne sice po administrativní, avšak zcela jistě po státní a dědické stránce. Augustenburgové však byli toho názoru, že Šlesvicko, ačkoli původně dědičně podléhající dánskému království, avšak od roku 1460 pevně spojené s Holštýnskem a od roku 1658 plně suverénní léno, by mělo v otázce nástupnictví následovat Holštýnsko. Jejich pohledu na věc odpovídala teze o Šlesvicko-Holštýnsku jakožto suverénním státu.

Snaha o získání Ruska za garanta nástupnictví v ženské linii na území celého celistvého státu Dánsku nevyšla. Princ Friedrich Hessenský, synovec Kristiána VIII. a potenciální nástupce trůnu, se roku 1844 oženil s dcerou ruského cara Alexandrou, která však i s případným dědicem zemřela při porodu. K vyostření situace přispělo také to, že Karl Samwer zveřejnil svůj spis o „Nástupnictví ve vévodstvích“ („*Staatserbfolge der Herzogtümer*“), v němž přesvědčivě vylíčil dědické právo Augustenburgů a jenž došel sluchu jak ve šlesvicko-holštýnské, tak německé společnosti. Pod vlivem těchto událostí rozhodlo holštýnské stavovské shromáždění v později často citované právní výhradě ze dne 21. 3. 1844, ve které se ohradilo proti dánskému úsilí o nástupnictví v ženské linii na území celistvého státu, o třech pilířích šlesvicko-holštýnského státního práva: vévodství jsou nezávislé státy, úzce spojené státy a nástupnictví je v mužské linii. Tyto teze vyzdvihovaly myšlenku suverenity a, ač neodpovídaly skutečnosti, staly se díky své úderné formulaci myšlenkovým bohatstvím jak v šlesvicko-holštýnské veřejnosti, tak v širokých kruzích v Německu.

V. Propojení šlesvicko-holštýnské otázky s politickým vývojem v Německu

Sepsání tří pilířů šlesvicko-holštýnského „státoprávního pořádku“ znamenalo v podstatě zřeknutí se myšlenky celistvého státu, na které byla postavena dánská monarchie. Aby ochránil ohroženou integritu celistvého státu, vydal Kristián VIII. dne 8. 7. 1846 Otevřený dopis, kterým ustanovil, že dědičné právo Královského zákona z roku 1665 platí

nejen pro Dánsko, ale i pro Šlesvicko. Zatímco dánská veřejnost přijala Otevřený dopis se zadostiučiněním, spatřovali v královském výnosu proněmecky naladěni obyvatelé vévodství zásadní poškození svých práv. Jejich naděje na možné politické propojení s Německem ztroskotaly. Proto byla jejich reakce vyjádřená v peticích, na letácích a lidových shromážděních tak nečekaně silná. Stavovská shromáždění v obou vévodstvích byla na protest rozpuštěna, ostře protestovala také knížata z vedlejších linií oldenburské dynastie, která měla nárok na dědictví, a vůdčí osobnosti šlesvicko-holštýnské šlechty se vzdaly svých úřadů. V Německu zapůsobil Otevřený dopis jako katalyzátor, který doposud ojedinělou nenávist rozšířil na široké masy obyvatel (především na jihozápadě Německa), jež strhla vlna nadšených sympatií pro Šlesvicko-Holštýnsko. Lidová shromáždění a spolky se staly živnou půdou pro protestní akce i projevy náklonnosti. Němečtí učenci i básníci se chopili pera a sepisovali letáky a verše. Obě komory parlamentu, univerzity a Frankfurtský sněm vznesly námitky proti porušení německých práv. Pod vlivem vzrušené situace se usnesením ze dne 17. 9. 1846 prohlásil Německý spolkový sněm pravomocným v otázkách ústavního a nástupnického práva v obou vévodstvích.

Události roku 1846 poukázaly na to, že hnutí ve vévodstvích, ve kterém splynula šlesvicko-holštýnská myšlenka s německým národním uvědoměním, se stalo součástí národního a liberálního hnutí v celoněmeckém měřítku. Během následujících dvaceti let pociťoval německý národ hrozící ztrátu Šlesvicka-Holštýnska stejně silně jako latentní situaci na Rýnu. Zároveň byl osud polabských vévodství spojován s budoucí podobou Německa. Ve veřejném mínění se začal šířit názor, že Šlesvicko-Holštýnsko je pro Německo z hlediska jeho postavení jakožto námořní a obchodní velmoci naprosto nezbytné.

Po „rozpoutání patosu“ („*Entfesselung des Pathos*“, J. Burckhardt) na obou stranách byl náraz obou národních hnutí pouze otázkou času. Jako katalyzátor posloužila francouzská Únorová revoluce, která zhatila plány nového dánského krále Frederika VII. (1848-1863) na zmírnění národnostního napětí přijetím víceméně liberální ústavy platné pro celistvý stát. Oba národy bojující za svobodný národní stát se nakonec střetly ve Šlesvicku za krizové situace v roce 1848, během národní a liberálně-demokratické revoluce s různorodými dopady, a s konečnou platností zpřetrhaly své po staletí trvající vazby. Události v Dánsku a vévodstvích byly ukvapené, navzájem se ovlivňovaly a vyústily v katastrofu. Frederik VII. musel v Kodani 27. března pod nátlakem lidového hnutí založit nové ministerstvo obsazené převážně „eiderskými“ Dány. Následující den ustavila Šlesvicko-holštýnská zemská strana v Kielu provizorní vládu, ve které zasedali konzervativci, liberálové i demokraté. Zatímco

Dánové požadovali svobodnou ústavu pro dánské království včetně Šlesvicka, trvala vévodství na svých zemských právech, odmítala vůli svého zemského vládce a požadovala přijetí Šlesvicka do Německého spolku, aby mu zajistila právní a národnostní ochranu. Zároveň vyjádřila vůli připojit se „všemi silami k německým snahám o sjednocení a svobodu“. Obě vévodství měla obdržet liberální ústavu, stát se členem Německého spolku a do smrti Frederika VII. zůstat ve vztahu personální unie s Dánskem. Povahu šlesvicko-holštýnské problematiky tak určovaly historicko-právní, liberálně-demokratické a národně-revoluční idey. Protichůdné požadavky „Dánsko k Eideru“ („Danmark til Eideren“) a „Šlesvicko-Holštýnsko ke Královskému potoku“ nepřipouštěly žádný kompromis. Myšlenka rozdělení Šlesvicka podle národnostního principu byla sice potenciálním řešením konfliktu, který mohl zabránit řadě válek a vmíšení evropských mocností do německé otázky, a obě strany ji opravdu zvažovaly, ale nakonec ji zavrhly z důvodu starých historicko-územních vazeb a také kvůli fascinující vidině daleko se rozpínajícího národního státu. Jak v Dánsku, tak v Německu byla touha po národu v politickém slova smyslu rozhodující, národ v rámci státního celku měl být definován především na základě politické národnosti. Na jedné straně stála vize dánského eiderského státu, který měl zahrnovat i značnou německou menšinu, na straně druhé bylo úsilí o německou říši, jež by vylučovala Němce za západní spolkovou hranici, avšak zahrnovala by řadu neněmeckých národnostních skupin na východě, severu a jihu.

Stejně jako se proněmecky smýšlející obyvatelstvo ve Šlesvicku-Holštýnsku oddalo německému hnutí za jednotu a svobodu, bylo v Německém spolku šlesvicko-holštýnské hnutí vnímáno jako „boj za velikost a svobodu Německa“, kterého se účastnili dobrovolníci ze všech krajů Německa a pro který se nadchla celá veřejnost ve svých básních, letáčích a novinových článcích. Souvislost mezi šlesvicko-holštýnskou záležitostí a otázkou německé jednoty, která byla již několik let spíše tušená, než přesně definovaná, nyní zjevně vystoupila na povrch. Od této chvíle po následující dvě desetiletí měly osudy Německa a Šlesvicko-Holštýnska zůstat neoddělitelně propojené. Zároveň se problematika Německa a vévodství vzhledem k strategicky důležité poloze úžin a centrálnímu postavení Německa dostala do zorného úhlu evropských mocností.

Povstání v Šlesvicko-Holštýnsku a revoluce v Německu probíhaly souběžně a navzájem se ovlivňovaly. V Německu vedl sled příčin a následků ke ztroskotání revoluce v roce 1848. Patřily k nim potíže při řešení dvojitého úkolu vytvořit národní stát, který měl být zároveň svobodným právním státem; strach liberálního měšťanstva svrhnout vládce

z jejich trůnu; slabost a váhavost Friedricha Viléma IV., jehož podíl je nezanedbatelný; nezlomnost historických a dynasticko-teritoriálních vazeb a jejich rychlé zesílení; bezmocnost provizorní centrální vlády a jí podmíněná porážka národních nadějí v Šlesvicku-Holštýnsku. Dále národnostní problémy, které vyplynuly na povrch při přeměně dynastického spolkového systému v demokratický národní stát, a nakonec otevřený odpor evropských mocností vůči vzniku jednotné, silné velmoci ve střední Evropě, kvůli němuž se možnost mezinárodního sjednocení svobodných národů k velkému zklamání Němců ukázala jako iluzorní. Vzpouora ve vévodstvích byla potlačena na základě bezmoci německého Národního shromáždění, náhle vypuknuvšího dualismu mezi Rakouskem a Pruskem, především pak ale kvůli ne zcela nezištnému zásahu zahraničních mocností.

Šlesvicko-holštýnskému hnutí a německé revoluci se stalo osudným, že se evropské velmoci rozhodly z nejrůznějších důvodů podpořit zachování dánského celistvého státu. Ačkoli je rozdělovala nepřekonatelná ideologická i věcně-politická hradba, vystupovaly ve šlesvicko-holštýnské otázce republikánská Francie, liberální Anglie i absolutistické Rusko jednotně, s cílem zabránit vyřešení situace ve prospěch Německa. Francouzští politikové se stavěli proti vzniku jednotného německého státu. Car Mikuláš I., zastánce principu legitimacy, se obával přelití národních a liberálně-demokratických idejí do své říše a ohrožení ruské nadvlády na Baltu. Vůdce anglické diplomacie lord Palmerston se zprvu pokoušel vyjednat kompromis v podobě rozdělení Šlesvicka podle národnostního principu, ale po odmítnutí svého návrhu Dánskem i vévodstvími se také přiklonil na dánskou stranu. Tradiční politika rovnováhy sil se zde překrývala s britskými zájmy. Přijetí Šlesvicka-Holštýnska do Celního spolku hrozilo nežádoucími účinky pro britské hospodářství a obchod. Navíc nebylo v zájmu nikoho dopomoci Německu k možné vojenské námořní základně. Jednání evropských mocností, ke kterým se přidalo také Švédsko-Norsko, udával směr jejich společný zájem mít na strategických úžinách slabý stát.

4 Závěr

Předpoklad, že překládání textu složitého jak po odborné, tak po jazykové stránce bude zajímavým procesem, se potvrdil. Disertační práce kladla vysoké nároky na zběhlost v terminologii z oblasti historie, geografie a právnictví. Jelikož problematika šlesvicko-holštýnského hnutí nepatří k hojně zpracovávaným tématům v české odborné literatuře, potýkal se překladatel s nezakotveností řady pojmů v českém jazyce a musel jejich překlad konzultovat s odborníky. Citace a názvy uměleckých děl uváděl z důvodu chybějící opory v česky psaných zdrojích jak v překladu, tak v původním německém znění.

Úskalí překladu odborných výrazů analyzovala komentovaná část bakalářské práce. Hlavním vodítkem byl pro překladatele český úzus. Vlastní jména se například uváděla v počestné podobě, pokud je to zvykem. V opačném případě se použila jejich verze v jazyce příslušné zemi, k níž se dané proprium vázalo. Zvláštní pozornost se věnovala jménům a termínům, které J. Daebel uvádí v poněmčené podobě, ačkoli jsou svým původem dánská. Ohled se bral také na specifika češtiny oproti němčině (deklinace).

Rozdíly mezi systémem českého a německého jazyka se více než na úrovni lexikální projeví na úrovni syntaktické. Překladatel se potýkal s řadou komplikovaných souvětí, která oplývala mnoha rozvitými přívlastky a několikačlennými nominálními rámcovými strukturami. Problematika atributů nabyla na významu pod vlivem četných kompozit. Typické pro styl J. Daebela bylo také užití pasivních konstrukcí a slovesně-jmenných vazeb.

Uvedená charakteristika disertační práce plně odpovídá odbornému stylu v němčině. Při překládání si však bylo třeba uvědomit, že pro češtinu jsou dané prostředky výstavby textu naprosto nevhodné. Překladatel se snažil zachovat vysokou stylistickou úroveň textu, avšak nikoli za cenu příliš strojeného a nepřirozeného užití českého jazyka.

Z převážné části proto odstranil trpný rod a věty převedl do aktiva. Pouze na několika místech pasivum ponechal, a to především z důvodu absence činitele děje. Zde nepovažoval pasivum za rušivé. Jmenné vazby sloves ponechal pouze tam, kde v češtině působily přirozeně, aby zachoval odbornost stylu disertace.

Dlouhá souvětí rozdělil do několika kratších celků, pokud to bylo ku prospěchu srozumitelnosti. Naopak v nemnoha případech se spojily dvě kratší věty s cílem vyhnout se opakování téhož výrazu. Dlouhé anteponované nominální rámce, typické pro němčinu, avšak naprosto neúnosné pro češtinu, se nahradily opisem v postpozici či vedlejší větou.

Základní překladatelské postupy a řešení problémů byly naznačeny jak na obecně teoretické úrovni s využitím odborné literatury, tak prakticky na vybraných příkladech z překládaného textu, které daný problém výstižně postihovaly.

Za komentovanou částí bakalářské práce, která kromě teoretické analýzy a praktického řešení překladatelských problémů přinesla také obecnou charakteristiku celé disertační práce, následoval samotný překlad, který tvořilo 25 stran první kapitoly disertace. Zachováno bylo členění na podkapitoly i odstavce.

Hlavním cílem vytčeným v úvodu této bakalářské práce bylo zhotovit funkčně ekvivalentní překlad originálního textu. Překladatel se jednak snažil zachovat vysokou stylistickou úroveň odborného stylu disertace a současně neporušit zásady správného užívání českého jazyka. Jednak se pokusil zachovat informační hodnotu textu, a to zejména při překladu odborných výrazů.

5 Seznam použité literatury a odborných pramenů

BUSCK, S., POULSEN, H. *Dějiny Dánska*. Praha: NLN, 2007. ISBN 978-80-7106-908-9

DAEBEL, J. *Die Schleswig-Holstein-Bewegung in Deutschland 1863/64*. Köln: Gouder u. Hansen, 1969

DOROVSKÝ, I. „Teorie a praxe překladu“. In: ŠRÁMEK, R. *Spisovnost a nespisovnost dnes*. Brno: Vydavatelství MU, 1996. ISBN 80-210-1304-4

HELBIG, G., BUSCHA, J. *Deutsche Grammatik*. Berlín, Mnichov: Langenscheidt KG, 2005. ISBN 3-468-49493-9

HOFFMANNOVÁ, J. *Stylistika a...* Praha: TRIZONIA, spol. s. r.o., 1997. ISBN 80-85573-67-9

KOTŮLKOVÁ, V. *Deutsche Determinativkomposita und ihre Entsprechungen im Tschechischen*. Würzburg, 2004

KUFNEROVÁ, Z. a kol. *Překládání a čeština*. Praha: H&H, 1994. ISBN 80-85787-14-8

KUFNEROVÁ, Z. *Čtení o překládání*. Praha: H&H, 2009. ISBN 978-80-7319-088-0

MÜLLER, H., KRIEGER, K. F., VOLRATH, H. *Dějiny Německa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. ISBN 80-7106-188-3

MÜLLEROVÁ, E. *Funkční styly a jejich základní žánry v současné komunikaci*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1989

NORD, CH. *Textanalyse und Übersetzen*. Heidelberg: Julius Groos Verlag, 1995. ISBN 3-87276-649-X

SGALL, P., PANEVOVÁ, J. *Jak psát a jak nepsat česky*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0871-5

SVOZILOVÁ, N. *Jak dnes píšeme / mluvíme a jak hřešíme proti dobré češtině*. Praha: H&H, 1999. ISBN 80-86022-64-1

ŠESTÁK, Z. *Jak psát a přednášet o vědě*. Praha: ACADEMIA, 2000. ISBN 80-200-0755-5

Vláda České republiky. Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rnm/informace-o-plneni-zasad-stanovenych-ramcovou-umluvou-1406/>> [cit. 2011-02-04]

Den store danske Gyldendals åbne encyklopædi. Dostupné z:
<http://www.denstoredanske.dk/Rejser,_geografi_og_historie/Geografi/Naturgeografi/Geomorfologi_og_kysttyper/gest> [cit. 2011-02-24]

Chronology of the Glücksborg dynasty. Dostupné z:
<<http://www.jmarcussen.dk/historie/reference/glyksborg.html>> [cit. 2011-02-24]

6 Přílohy

- XIV -

verkehr des Zentralkomitees mit den Schleswig-Holstein-Vereinen
Gründende "Autographische Frankfurter Correspondenz", einige in-
struktive Gesandtschaftsberichte des preußischen Bundespräsidenten
v. Wentzel im Geheimen Staatsarchiv sowie schließlich eine Reihe
von Aufrufen und Zirkularen des "Zer-Ausschusses", veröffentlicht
in der Tagespresse oder in entsprechenden Quellenpublikationen.

Für die politischen Anschauungen der Zeitgenossen liefern eine
große Zahl von Flugschriften unterschiedlichster Provenienz und
die stenographischen Berichte über die Verhandlungen der Länder-
parlamente des wichtigste Material.

Die Anregung zu dieser Arbeit erhielt ich im Seminar für Neuere
Geschichte, das mein verehrter Lehrer Herr Professor Dr. Adam
Wandruszka (Köln) im Wintersemester 1963/64 über "Die europäische
Krise 1859/66" abhielt. Ihm gilt an erster Stelle mein Dank für
seinen wertvollen Rat, den er mir stets erteilt hat. Der von Herrn
Professor Dr. Theodor Schieder geleiteten Forschungsabteilung des
Historischen Seminars (Köln) verdanke ich eine Reihe nützlicher Hin-
weise. Für förderliche kritische Einwände, wertvolle Ratschläge und
zahlreiche Literaturhinweise bin ich Herrn Professor Dr. Alexander
Scharif (Kiel) zu großem Dank verpflichtet. Bei der Ermittlung und
Beschaffung von Archivalien unterstützten mich dankenswerterweise
Frau Wiss. Archivarin Dr. Johanna Weiser (Deutsches Zentralarchiv,
Abt. Merseburg), Herr Archivdirektor Dr. Rudolf Brandts (Archivbe-
ratungsstelle Rheinland, Köln), Herr Archivdirektor Dr. Kurt Hector
(Landesarchiv Schleswig-Holstein), Herr Oberarchivrat Dr. Hans Brandt
(Geheimes Staatsarchiv, Berlin), Herr Oberarchivrat Dr. Wolfgang
Klötzer (Stadtarchiv Frankfurt/M.), Herr Oberarchivrat Dr. Walther
Latzke (Bundesarchiv, Außenstelle Frankfurt/M.), Herr Oberbiblio-
thekar Dr. Herbert Haas (Universitätsbibliothek Heidelberg) habe
ich für die Übersendung der "Autographischen Frankfurter Correspon-
denz" nach Köln zu danken. Den Damen und Herren der Kölner Universitäts-
bibliothek, die mir die weitverstreute Literatur beschafft haben,
möchte ich an dieser Stelle ebenfalls danken. Bei der Korrektur des
Manuskripts leisteten mir Herr Wiss. Assistent, Heinrich Dudene, Herr
Studienassessor Arno Schütz und Herr Doktorand Wolf-Dieter Behschnitt
wertvolle Hilfe. Für die Anfertigung von Exzerpten und Fotokopien
sage ich Frau Waltraud Nave meinen besten Dank. Von Beginn der Arbeit
bis zur endgültigen Fertigstellung des Manuskripts war mir mein Vater
in allem ein treuer und unermüddlicher Helfer.

- 1 -

1. KAPITEL

Historische Voraussetzungen

I. Schleswig, Holstein und Dänemark

Zwischen Schleswig und Holstein hatte sich im Laufe der Jahrhun-
derte eine eigentümliche historische Schicksalsgemeinschaft her-
ausgebildet. 1) Zu Beginn der geschichtlichen Zeit war das nörd-
lich der Eider gelegene Land Schleswig im Osten von Dänen und
Jüten, im Westen von Friesen bewohnt; im südlichen Territorium
Holstein siedelten im Westen die Sachsen, im Osten die Slaven.
Während Schleswig seit Beginn des 11. Jh. fest zu Dänemark gehör-
te, war Holstein ein Teil des Deutschen Reiches, nach 1815 des
Deutschen Bundes. Ungeachtet dieser unterschiedlichen staatsrecht-
lichen Stellung, die bis 1864 bestehen blieb, gestalteten sich
seit dem 14. Jh. zwischen den beiden Ländern - als Folge einer
dynastischen Verbindung - die politischen, wirtschaftlichen und
kulturellen Beziehungen immer enger. Der holsteinische Adel wan-
derte in Schleswig ein, verdrängte die alte dänische Aristokratie
und entwickelte sich zu einer die politischen und sozialen Ver-
hältnisse bestimmenden Kraft. Dem Adel folgte der Bürger: Seit
dem 13. und 14. Jh. ließen sich in den schleswigschen Städten
deutsche Kaufleute und Handwerker aus Niedersachsen und Westfalen
nieder.

Im Laufe des 15. Jh. breitete sich das Niederdeutsche als Verwal-
tungs- und Gerichtssprache in ganz Schleswig aus. 2) Durch die
Reformation verstärkte sich der deutsche Einfluß erheblich. In
Südshleswig (südlich der Linie Husum-Schlei) und in weiten Tei-

1) Vgl. zum folgenden: A. Scharif, Schleswig-Holsteinische Ge-
schichte - ein Überblick, 2. verö. Aufl. Würzburg 1966;
E. Link, Geschichte des schleswigschen Grenzlandes, üba.
E. Bernstorff, Kopenhagen 1958; C. Brandt, Geschichte Schles-
wig-Holsteins, 6. Aufl., Kiel 1966; P. v. Hedemann-Heespen,
Die Herzogtümer Schleswig-Holstein und die Neuzeit, Kiel 1926.
2) Vgl. zum folgenden: W. Carr, Schleswig-Holstein 1815-48. A Study
in National Conflict, Manchester 1963, pp. 61 ff.

len Mittelschleswigs (südlich der Linie Tondern-Flensburg) wurde die niederdeutsche Kirchensprache. Als jedoch seit dem 17. Jh. die Niederdeutsche Kirchensprache die schwedische Kirchensprache ablöste, wurde der Emdensprache ein höherer Rang beigemessen, die schwedische Kirchensprache wurde der Emdensprache gegenüber zurückgefallen. Javan änderte zunächst auch nur wenig die Tatsache, daß seit dem 18. Jh. in den Schulen Süd- und Mittelschleswigs Deutsch gesprochen wurde. Bis zum Ende des 18. Jh. konnte sich in Mittelschleswig die dänische Volkssprache behaupten. Erst seit Beginn des 19. Jh. breitete sich aus verschiedenen Gründen im östlichen Teil Mittelschleswigs (Landschaft Angeln) die niederdeutsche Sprache bis zur Flensburger Förde aus. Im westlichen Teil Mittelschleswigs war Frisisch Volkssprache, das ebenfalls vom Niederdeutschen, vor allem im 19. Jh., zurückgedrängt wurde. Dagegen konnte sich in der Zentralregion Mittelschleswigs die dänische Volkssprache am längsten halten. Um die Mitte des 19. Jh. verlief die Sprachgrenze nördlich von Flensburg bis südlich von Tondern, auf dem Geestrücken weit nach Süden vorspringend.¹⁾

Schleswig und Holstein waren nicht nur in enge Beziehungen zueinander getreten, sondern außerdem mit Dänemark in Personalunion vereint. Im Jahre 1460 wählte der schleswig-holsteinische Rat des Landes den dänischen König Christian I. aus dem Geschlecht der Ripener Freiherren zum Landesherren. Dafür garantierte der König in dem Ripener Freiherrenbrief und in der Kieler Urkunde die bestehende enge Verbindung beider Länder sowie deren sich auf Verwaltung und Rechtsprechung erstreckende Autonomie.

Gegen den ausdrücklichen Willen der Stände kam es im Laufe des 15. und 16. Jh. mehrmals zu Teilungen des Erbes. Schließlich zerfielen beide Herzogtümer in einen königlichen, einen herzoglichen (Gottorfer) und in einen von beiden Landesherren gemeinschaftlich regierten Anteil. Wie sich in den Erbteilungen der landesherrlichen Wille gegenüber den Ständen als stärker erwiesen hatte, so

1) Vgl. hierzu die ersten Sprachkarten Schlesiens: P. H. J. Geertz, im Herzogtum Schleswig, Büten u. Kiel 1838; J. Hiernatzki, der deutschen Nationalversammlung gewidmet, o.O. 1849. Diese Karten sind u.a. abgedruckt bei: Carr, op. cit., pp. 321 f.

setzte er sich auch entgegen den Bestimmungen der Privilegien auf anderen Gebieten durch. Im Zeitalter des Absolutismus konnte der Landesherren das fürstliche Gebührensrecht zur Primogenitur umbilden und dadurch das Prinzip der Landesteilungen sowie das ständische Wahlrecht beseitigen.

In Dänemark wurde 1665 durch die Lex Regia die Ständeherrschaft abgeschafft und der Absolutismus verfassungsmäßig eingeführt. Gleichzeitig bestimmte das Königsgesetz die weibliche Erbfolge für den Fall, daß die königliche Linie der Oldenburger ohne männlichen Erben bleiben sollte. Auch in Schleswig suchten die Landesherren ihre Macht immer weiter auszudehnen und die ständische Regierung sowie die partikularen Sonderrechte der Herzogtümer aufzuheben, indem sie entgegen den Bestimmungen des Ripener Vertrags unumschränkt Gesetze erließen und sich soweit wie möglich von dem Steuerbewilligungsrecht der Stände freimachten. In Folge der absoluten Regierungsform hörten die Landtagsversammlungen auf. Zum letzten Mal traten die Landstände 1675 in Rendsburg ordnungsgemäß zusammen.

Durch die während des Absolutismus getroffenen Maßnahmen ist die Verbindung der Herzogtümer zu Dänemark über die reine Personalunion hinaus erheblich verstärkt worden. Die ständischen Gerechtsame waren schwer erschüttert, jedoch niemals völlig beseitigt; Überreste erhielten sich bis ins 19. Jh. So lebte in der schleswig-holsteinischen Ritterschaft der Gedanke der engen Zusammengehörigkeit der Herzogtümer fort. Überzeugender Ausdruck dafür war, daß sie sich seit 1721 immer wieder ihren "Nexus socialis" von den Königen bestätigen ließ. Im Jahre 1775 genehmigte Christian VII. die Wahl der "Fortwährenden Deputation der Prälaten und Ritterschaft", die eine beratende Tätigkeit bei der Gesetzgebung und bis 1802 auch bei der Besteuerung ausübte. In den Landschaften der Herzogtümer hielt sich der sogenannte administrative Schleswig-Holsteinismus: Das Land zerfiel in ein unüberschaubares System sozialer und politischer Institutionen, und jeder Bezirk hielt an seinen Sonderrechten fest. Die Herzogtümer waren in Verwaltung und Gerichtsbarkeit nicht mit Dänemark fusioniert; sie besaßen ferner ihr eigenes Münzwesen, und an der Königsau in Nordschleswig verlief nach wie vor die Zollgrenze. Dennoch war aufs ganze gesehen

den Ausgangspunkt für ein Nationalbewußtsein, das nicht auf eine Nationalität, sondern auf den Gesamtstaat als verpflichtende Gemeinschaft bezogen war und bei dem auf patriotische Empfindungen und persönlichen Willen zurückgehende Faktoren den Ausschlag gaben. 1) Der Staat lebte aus dem alten Legitimitätsprinzip, und ein Staatsbewußtsein wurde nicht durch die Ausübung demokratischer Grundrechte, sondern nur durch die Krone erzeugt. So umschloß der Vorstellungsinhalt des Wortes Vaterland alle Lande, über die des Königs Zepter gebot. 2)

Der dänische Staat wurde in Politik und Kultur von einer gesamtstaatlich denkenden deutschen Führungsschicht geleitet. 3) Schon im 16. Jh. waren viele holsteinische Adlige in dänische Dienste getreten. Im Laufe des 17. und 18. Jh. war das deutsche Übergewicht erdrückend geworden. Die Regierungsgeschäfte führte der Vorkönig von Deutschen besetzte Staatsrat, der bei schwachen Monarchen den staatsrechtlich verankerten Absolutismus stark einengte. Einen Gipfel erreichte diese Entwicklung unter dem Regime des aus Deutschland stammenden Johann Friedrich Struensee, der den Hof und Staat völlig beherrschte und die dänische Sprache in den meisten Verwaltungskollegien verbot. Der verhasste Machthaber wurde 1772 durch eine Verschwörung gestürzt und endete auf dem Schafott.

Verachtung und Zurücksetzung der dänischen Bevölkerung hatten ein Unterlegenheitsgefühl aufkommen lassen, das nach Kompensierung drängte: Ein typisches Beispiel für den Prozeß der "Selbstkonstituierung" einer Nation. 4) Das Erwachen der nationalen Bewegung in Dänemark vollzog sich vor der Romantik und erhielt erst später

1) Vgl. hierzu: H. Rothfels, Grundsätzliches zum Problem der Nationalität; in: H.R., Zeitgeschichtliche Betrachtungen, Göttingen 1959, S. 91 ff.; H. Kohn, Die Idee des Nationalismus, Ursprung und Geschichte bis zur Französischen Revolution, Ubenast-Kolb, Heidelberg 1950, passim; Lemberg, Nationalismus I, S. 168 ff.

2) Kohn, a.a.O., S. 688.

3) Vgl. zum folgenden: O. Brandt, Zur Vorgeschichte der schleswig-holsteinischen Erhebung; in: Einzelschriften zur Politik und Geschichte, Bd. 16, Berlin 1927, S. 10 ff.; ders., Geistesleben und Politik in Schleswig-Holstein um die Wende des 18. Jahrhunderts, 2. verb. Aufl., Kiel 1927, S. 53 ff.

4) Vgl. E. Lemberg, Nationalismus II, Soziologie und politische Pädagogik, Reinbek bei Hamburg 1964 (rde., Bd. 199), S. 73 f.

durch sie entscheidende Anregungen. Das Gefühl der Bedrohung eigenen Wesens, das Bewußtsein, selbst einen Wert zu haben, und das Bedürfnis, diesen infragegestellten Eigenwert wiederherstellen zu müssen, haben ein dänisches Nationalbewußtsein erzeugt. Die Übernahme deutscher Art wurde als unwürdig empfunden. Man tröste der "Nydekeri" in Sprache und Dichtung, Hof- und Gesellschaftsleben. "All unser Verdruß ist deutsch", hieß es gegen Ende des 18. Jh. 1) - ein Ausdruck jener angestauten Aversionen gegen die deutsche Überfremdung und Bevormundung. Neben der Verteidigung und Aufwertung der eigenen Herabgedrückten Sprache gegenüber dem Hochdeutschen 2) war für die Entwicklung eines Nationalbewußtseins die Hinwendung zur eigenen Geschichte bedeutungsvoll. Dadurch wurde das von der Geschichtsbildung ausgeschlossene Volk zur Identifikation mit den Taten der Vorfahren angeregt und der Integrationsprozeß gefördert.

Parallel zu diesen Emanzipationsbestrebungen verliefen die Reformmaßnahmen unter dem Kabinettssekretär Ove Høegh Guldberg, der seinen Landesleuten den Weg in die Verwaltung freimachte und den deutschen Einfluß zurückdrängte. 1773 wurde Dänisch zur Amtssprache des Königreiches, nicht jedoch in Schleswig-Holstein. Im gesamten Heer löste von diesem Jahr an die dänische Kommandosprache die deutsche ab. 1776 bestimmte das Indigenatgesetz, daß nur noch Bürger des Gesamtstaates ein Amt bekleiden durften.

Von großer Bedeutung für das erwachende Dänentum war es, daß mit Friedrich VI. (1784-1839) ein König an die Regierung kam, bei dem sich absolutistische Zentralisierungsabsichten mit dem Verständnis für die Sorgen des "gemeinen Mannes" verbanden. Das von den Ideen der Französischen Revolution ergriffene, national erwachte dänische Bürgertum schloß mit seinem König stillschweigend ein Bündnis gegen die deutsche Aristokratie. Gegen sie richtete sich in erster Linie die Nivellierungspolitik des Königs.

1) Zit. bei: H. Hjelholt, Treitschke und Schleswig-Holstein, Berlin und München 1929, S. 5.

2) Vgl. hierzu: Kohn, Nationalismus, S. 686 f.

Friedrich VI. beseitigte ¹⁾ in den Herzogtümern den letzten Rest des Steuerbewilligungsrechts der Ritterschaft, ließ seit 1807 die Gesetze dopsprachig verkünden und verlangte von jedem, der ein Amt bekleiden wollte, Kenntnisse in der dänischen Sprache. Schließlich erzwang der König 1810 den Plan, in den schleswigschen Distrikten mit dänischer Volkssprache Deutsch als Kirchen-, Schul- und Gerichtssprache abzuschaffen und es durch Dänisch zu ersetzen. ²⁾ Die Auflösung des Deutschen Reiches benutzte Friedrich VI., um Holstein in die dänische Krone zu inkorporieren (1806). Diese Maßnahme lag ganz auf der Linie seiner Zentralisierungspolitik. Durch die Gründung des Deutschen Bundes, dem der König von Dänemark als Herzog von Holstein und Lauenburg angehörte, war jedoch die Inkorporation politisch und staatsrechtlich irrelevant geworden.

III. Die Entwicklung des Schleswig-Holstein-Gedankens

Ließ sich der Durchbruch des Nationalgefühls in Dänemark weitgehend aus einem vorliegenden Unterlegenheitsgefühl erklären, so fehlten für die Entstehung eines deutschen Nationalbewußtseins in Schleswig-Holstein die Voraussetzungen. Die Hinwendung zu Deutschland sollte sich über den Partikularismus vollziehen, der an sich jedem Streben nach nationaler Einheit entgegen ist, in Grenzländern jedoch als eine Vorstufe zu einem potentiellen Nationalbewußtsein angesehen werden kann. Um die Wende vom 18. zum 19. Jh. fühlten sich die Bewohner der Herzogtümer weder dem dänischen noch dem deutschen Volk zugehörig. Sie waren loyale Untertanen des Königs und betrachteten sich als Angehörige des dänischen Gesamtstaates. ³⁾ Selbst die Danisierungsmaßnahmen Friedrichs VI. hatten hieran nichts geändert.

1) Zur Danisierungspolitik Friedrichs VI. vgl. Brandt, Geistesleben und Politik, S. 327 ff.; Brandt, Vorgeschichte, S. 16.
 2) Über das Sprachreskript vom 15. XII. 1810 und die Gründe es nicht zu verwirklichen vgl. K. Fabricius, Det alesvig-holstenske Kancelli og Reskriptet af 15. December 1810; in: Festschrift til H.P. Hansen, Aabenraa 1932, S. 27 ff.
 3) Vgl. hierzu und zum folgenden die wichtigste dänische Darstellung der Geschichte Schleswigs in der ersten Hälfte des 19. Jh. von K. Fabricius, Tidrummet 1805-1864, Sønderjyllands Historie, Bd. 4, Kjøbenhavn o.J., S. 36 ff.

Widerstand regte sich nur in den Reihen der Ritterschaft, ¹⁾ die seit den 90iger Jahren des 18. Jh. durch die dänische Uniformierungs- und Zentralisierungspolitik in einen realen politischen Gegensatz zum König geraten war. Unter der Führung des Grafen Fritz Reventlow kämpfte der konservative Adel erfolglos um den noch verbliebenen Rest des Steuerbewilligungsrechts. In diesem Kampf um ritterschaftliche Privilegien prallten zugleich zwei widerstreifende Rechtsauffassungen aufeinander: Während der König einen modernen rationalistischen Rechtsbegriff vertrat, nach dem das Staatsrecht von der Staatsgewalt gesetzt wird und die Staatsvernumft ein Höheres ist als einzelne ständische Rechte, stützte sich die schleswig-holsteinische Ritterschaft auf den ständisch-mittelalterlichen Rechtsbegriff, wonach das Recht über dem Herrscher steht, und der König nie durch einseitig gesetztes neues Recht die alten immer wieder bestätigten Privilegien verdrängen kann. Der Konflikt wurde noch dadurch vertieft, daß man auf Emkendorf, dem Sitz des Grafen Reventlow, ein eigentliches deutsches Kultur- und Geschichtsbewußtsein pflegte. So wurde die Führung des Widerstandes auf den deutschen Charakter der ständischen Rechtsauffassung hingewiesen. Das Auftreten der Ritterschaft war jedoch kein nationalpolitischer Kampf - das Nationalgefühl des konservativen Emkendorfer Kreises erschöpfte sich in unpolitischer Deutschtümelei -, sondern es ging um die Verteidigung materieller Interessen, um die Abwehr von Rationalismus, Absolutismus und Demokratie, um das Eintreten für die als deutsch erkannte ständische Rechtsidee und damit um die Erhaltung der Sonderstellung der Herzogtümer innerhalb des dänischen Gesamtstaates. Das Ergebnis des Ständekampfes war: Besinnung auf die eigenständige Rolle Schleswig-Holsteins, Sympathieverlust für den dänischen König und Schwächung des auf den Gesamtstaat bezogenen Patriotismus.

1) Vgl. zum folgenden: A. Scharff, Schleswig-holsteinischer Gedanke und deutsches Nationalbewußtsein im 19. Jahrhundert und heute; in: A. Sch., Schicksalsfragen schleswig-holsteinischer Geschichte, Neumünster 1951; ders., Friedrich Christoph Dahlmann. Leistung und Bedeutung für Universalität und Land; in: Zeitschrift der Gesellschaft für schleswig-holsteinische Geschichte (zit. ZSHG.), Bd. 90 (1965), S. 85 ff.; Gerr. Schleswig-Holstein, pp. 45 ff.; Chr. Bejn, Die Herzogtümer im Gesamtstaat 1773-1870; in: O. Klose, Hg., Geschichte Schleswig-Holsteins, Bd. 6, Neumünster 1960, S. 277 ff.; Brandt, Geistesleben und Politik, S. 85 ff. Brandt überschätzt jedoch stark die Bedeutung des Emkendorfer Kreises für die Vorgeschichte der schleswig-holsteinischen Erhebung.

Jedoch die Bestrebungen der Mitterschicht betrafen nur einen Kreis von privilegierten, waren in wesentlichen rückwärts gerichtet und nicht geeignet, weitere Bewässerungsschichten zu aktivieren. Dazu bedurfte es erst tiefer gehender politischer Erfahrungen.

Die militärischen Niederlagen Preußens und Österreichs gegen Napoleon sowie die französische Herrschaft über Deutschland hatten unter den Deutschen ein Gefühl der Bedrohung eigenen Wesens aufkommen lassen. Die Hinwendung zu Geschichte und Volkstum, die Entdeckung einer Volkseele, dichtes Leben, die Freiheit des Einzelnen von der Freiheit des übergeordneten Ganzen abhängig sei, sowie die stark empfundene Gefährdung des eignen Volkes führten schließlich zum Erwachen der nationalen Bewegung in Deutschland und nach der Katastrophe Napoleons in Rußland, die als Pügnation Gottes gedeutet wurde. 1) zur Erhebung gegen die Fremdherrschaft.

Die Freiheitskriege wurden in breiten Bevölkerungsschichten Preußens, Sachsens und Hessens als ein gesamtdeutsches, von tiefen religiösen Gefühlen begleitetes und gegen den aufklärerischen Geist der Franzosen gerichtetes Erlebnis empfunden; 2) nicht dagegen in Süddeutschland. 3) Nach der Politisierung des Kulturlebens Nationsbegriffe blieb nationales Fühlen nicht mehr auf die antirevolutionär-konservativen Kreise beschränkt, sondern gewann Umfang auf die Liberalen. 4) So auch in Holstein.

Hier bündelte sich eine für die weitere Entwicklung folgenreiche Verbindung zwischen einer Gruppe liberaler und national denkender Professoren der Kieler Universität und dem konservativen Erbköniglicher Kreis an. Der nationale Gedanke verband sich mit den

1) Vgl. A. Heger, Evangelische Verkündigung und deutsches Nationalbewußtsein, zur Geschichte der Predigt von 1806 bis 1848, Berlin 1939, S. 148.

2) Ebd., S. 143; O. Kunze, Die religiöse und nationale Volkstimmung in Preußen während der Freiheitskriege 1813-1815, Diss. Göttingen 1940, passim; P. Rühlmann, Die öffentliche Meinung in Sachsen während der Jahre 1806 bis 1812, Gotha 1902, S. 120; A. Haezel, Die religiöse Erhebung in den Freiheitskriegen, in: Allgemeine evangelisch-lutherische Kirchenzeitung, 10., 21. I. 1938, Nr. 41, 45.

3) Heger, e.s.O., S. 142; Kunze, e.s.O., S. 13, 119.

4) P. Fajjaves, Die Entstehung der politischen Strömungen in Deutschland 1770-1815, München 1951, S. 341.

Streben nach einer Verfassung und führte Liberalen und Konservativen zusammen. Die alte landständische Verfassung sollte sukzessive zu dem wichtigsten Integrationspunkt werden. An sie konnten die Mitterschicht, die sowohl auf ihre Sonderrechte wie auf die Sonderstellung der Herzogtümer bedacht war, anknüpfen wie auch die Liberalen, die eine zeitgemäße Erneuerung der Verfassung wünschten. Allen national Denkenden sollte sie später eine Handhabe für die Loslösung Schleswig-Holsteins von Dänemark bieten.

Der bedeutendste Verfechter der neuen Ideen war der 1812 nach Kiel berufene Historiker Friedrich Christoph Dahlmann. 1) In seiner berühmten Rede "Vaterlandrede" (1815) forderte er eine freiheitliche Verfassung und die staatliche Einheit für das ganze deutsche Volk. In Dahlmann vereinigte sich liberales Denken mit deutschem Nationalgefühl und einem ausgeprägten Sinn für die schleswig-holsteinische Tradition, so daß er als der erste Vertreter des "germanischen Nationalismus" angesehen werden kann. 2) In den 1815 wieder aufgenommenen Verfassungsauftrag, der ebenfalls erfolglos verlief, griff er immer wieder mit Vorstellungen und Denkschriften ein. Am 1816 in Kopenhagen über den Plan aufkam, lediglich Holstein eine landständische Verfassung zu geben, um damit den Bestimmungen des Art. XIII. der Deutschen Bundesakte zu genügen, forderte Dahlmann nachdrücklich eine aus dem Geist des alten Rechts erneuerte Verfassung für Schleswig-Holstein mit eigener Gesetzgebung und Verwaltung sowie eignen Justiz- und Militärwesen. Sein ferneres nationalpolitisches Ziel war die Reduzierung der Beziehungen zu Dänemark auf eine reine Personalunion und die Mitgliedschaft der Herzogtümer in einer künftigen deutschen "Genossenschaft".

Für die weitere geschichtliche Entwicklung war es von großer Wichtigkeit, daß er den Satz aus der Ripener Wahlkapitulation von 1460

1) Vgl. zum folgenden: Scharff, Dahlmann, S. 91 ff.; Dehn, Herzogtümer, S. 354 ff.; O. Scheel, Der Junge Dahlmann; in: Schriften der baltischen Kommission zu Kiel, Bd. 2, Breslau 1926; Carr, Schleswig-Holstein, pp. 42 ff., 48 ff.

2) Fink, Schleswig-Holstein, S. 102.

"dat se bliven ewich tosamede ungedelt" wiederentdeckte und ins allgemeine Bewußtsein brachte. Von dem Recht auf Untrennbarkeit ging auf die Bevölkerung eine erheblich stärkere Ausstrahlungskraft aus als von den Adelsprivilegien. Während seiner 17-jährigen Tätigkeit hatte Dahlmann zunächst nur wenige, dann aber eine immer größer werdende Zahl von jungen Akademikern für seine Ideen gewinnen können.

Aktiviert durch den Sieg der mit dem nationalen Gedanken verbundenen liberalen Idee in der Pariser Julirevolution sowie durch die hiermit sich auf ganz Europa ausdehnenden Erschütterungen, wurde die Verfassungengelegenheit im November 1830 durch eine ruhme Tat in den Herzogtümern vorangehrieben: Uwe Jens Lornsen, 1) der nach seinem frühen Tode von der späteren schleswig-holsteinischen Bewegung heroisierte Freiheitskämpfer, eröffnete als Landvogt von Sylt die Agitation in den Herzogtümern mit der von den Ideen Freiheit und Nationalität durchdrungenen Flugschrift "Über das Verfassungswerk in Schleswig-Holstein", die in 10.000 Exemplaren verbreitet wurde. Neu hieran war die Abkehr von der historischen Rechtsauffassung mit ihrer exakten Begründung der Landesrechte und die Hinwendung zu einer ungeschichtlichen, auf die Anforderungen der Gegenwart bezogenen Betrachtungsweise. Ausgehend vom Volkswohl, appelliert Lornsen in knappen ansprechenden, durch Evidenz wirkenden Thesen an den Volkswillen und fordert für Schleswig-Holstein eine konstitutionelle Repräsentativverfassung mit moderner Verwaltung und getrenntem Justizwesen. Erstrebt wird die Umgestaltung des dänischen Gesamtstaates in eine Doppelmonarchie entsprechend dem Vorbild Schweden-Norwegen.

So groß auch die Erregung über Lornsens mutigen Schritt war, seine Hoffnungen, hierdurch eine Petitionsbewegung im Volk hervorzurufen, gingen nicht in Erfüllung. Die einen fürchteten um ihre Privilegien, die anderen würden durch die Agitation abgeschreckt. Der Hauptgrund aber war, daß Lornsens liberal-demokratische Ideen

1) Vgl. über ihm u.a. K. Alnor, Uwe Jens Lornsen. Eine historische politische Skizze; in: ZSHG, Bd. 54 (1924), S. 410 ff.; V. Pauls, Uwe Jens Lornsen und die schleswig-holsteinische Bewegung; in: ZSHG., Bd. 60 (1931), S. 436 ff.; Carr, Schleswig-Holstein, pp. 74 ff.

bei der überwiegend konservativen Bevölkerung nicht zündeten. Uwe Jens Lornsen büßte seine Tat mit dem Verlust des Amtes und Festungshaft. Er blieb ein "Feldherr ohne Heer". 1) Aussicht auf Erfolg hatte nicht der von Lornsen 1830 gewiesene Weg, sondern nur der über die Landesrechte. 2)

Dennoch blieb Lornsens Tat nicht ohne Wirkung: Am 20.V.1831 erließ Friedrich VI. das "Allgemeine Gesetz", das für Schleswig und Holstein getrennt tegende Provinzialständerversammlungen mit beratender Stimme anordnete. Es stellte sich die Frage, ob nach der Verkündigung dieses Gesetzes die alte landständische aus der Übung gekommene und damit erloschene Verfassung noch rechtsgültig sei. 3) Während die Regierung, die 1816 die Privilegien bestätigt hatte, in den alten Urkunden lediglich die Ständesvorrechte einer dünnen Oberschicht erblickte, vertrat die Ritterschaft weiterhin die Ansicht: das "Allgemeine Gesetz" sei ein einseitiger Willensakt des Herrschers, der den unverjährbaren, in freiwilligem Einverständnis zwischen Fürst und Ständen geschlossenen Vertrag nicht aufheben könne. Ebenso sah die Mehrzahl der Bürgerlichen die ältere Verfassung als einen unaufhebaren Grundvertrag an, der ihnen einen Rechtsanspruch für das gewünschte über das "Allgemeine Gesetz" hinausgehende Verfassungsleben biete.

IV. Die Entstehung des deutsch-dänischen Gegensatzes in den Herzogtümern

In den friedvollen 30iger Jahren war das politische Leben in den Herzogtümern noch immer vom Geist des 18. Jh. beherrscht. 4)

- 1) So der Nachruf des Freundes F.H. Hegewisch im Kieler Korrespondenzblatt v. 24.III.1838. Text bei: Pauls, a.a.O., S. 436.
- 2) Lornsen selbst erklärte sich in seiner nachgelassenen, von Georg Beseler 1841 herausgegebenen Schrift über "Die Unionsverfassung Dänemarks und Schleswig-Holsteins" für die alte Verfassung.
- 3) Vgl. hierzu: K. Hector. Die politischen Ideen und Parteibildungen in den schleswigischen und holsteinischen Ständerversammlungen 1836 bis 1846. 1. Teil; in: Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins (zit. QF.), Bd. 20 (1938), S. 7 ff.
- 4) Vgl. für das folgende: Carr, Schleswig-Holstein, pp. 127 ff.; forhold til Holsten og det tyske forbund omkring 1840; in: Jyske Samlinger, NR., Bd. 1, Aarhus 1950, S. 93 ff.; Forts. a.S. -14-

Loyalitätsgefühl gegenüber dem alten König Friedrich VI. und gesamtstaatlicher Patriotismus bestimmten das politische Denken. Ein Wendepunkt in der Geschichte Schleswigs und des Gesamtstaates sowie in der Geschichte des deutschen Nationalbewußtseins ist das Krisenjahr 1840. Es ist entscheidend für das Verhältnis der Deutschen zu seinen Nachbarn im Westen und Norden. Im Juli 1840 hatte Frankreich in der orientalischen Frage durch die vier Großmächte eine diplomatische Niederlage erlitten. Aus verletztem nationalen Selbstgefühl erstrebten daraufhin die französischen Regierungen sowie die öffentliche Meinung die Revision der Verträge von 1815 und forderten damit den Rhein als Grenze. Durch diese Bedrohung wurden weite Kreise der deutschen Bevölkerung, auch die Frankreich als Hort ihrer Verfassungsideen feiernden Liberalen, spontan an einer nationalen Bewegung erfaßt. Unter dem Eindruck der heftigen Erregung in der Öffentlichkeit schlossen Österreich und Preußen ein militärisches Abkommen. Der Deutsche Bund traf Rüstungsvorbereitungen.

Die Ereignisse in Deutschland lösten in Dänemark die Befürchtung aus, der Gesamtstaat könne durch seine Bundesländer Holstein und Lauenburg in einen europäischen Krieg hineingezogen werden. Diese Befürchtungen wurden noch durch den 1841 in der deutschen Presse erörterten Plan gesteigert, man solle Dänemark in den Deutschen Bund aufnehmen und es zum "Admiralstaat" Deutschlands machen. Diese Aussichten riefen unter den dänischen Nationalliberalen die heftigsten Proteste hervor. Jetzt erst machte man sich ernsthaft darüber Gedanken, wie weit denn eigentlich das dänische Vaterland nach Süden reiche. Der erste, der hierauf eine Antwort fand, war Orla Lehmann, ¹⁾ der bedeutendste dänische Vorkämpfer für die Freiheitsidee und das Nationalstaatsprinzip. In seiner Rede vom 28. V. 1842 wies Lehmann das Admiralsstaatsprojekt scharf zurück und forderte unter Berufung auf das Staats- und Völkerrecht einen

Foris. v. S. -13-;

4) Scharff, Vom übernationalen zum nationalen Staat, S. 720 f.; Th. Schieder, Vom Deutschen Bund zum Deutschen Reich; in: B. Gebhardt, Handbuch der deutschen Geschichte, Bd. 3, Stuttgart 1962, S. 119.

1) Vgl. über ihn: Chr. Degn, Orla Lehmann und der nationale Gedanke. Eiderstedt und nordische Einheit, Neumünster 1936.

bis zur Eider reichenden dänischen Nationalstaat. Eine gemeinsame freihetliche Verfassung für Dänemark und für ein als Provinz selbständiges Schleswig sowie Verzicht auf die deutschen Bundesländer Holstein und Lauenburg, das ist der Inhalt des eiderdänischen Programms.

Der von den Nationalliberalen getragenen eiderdänischen Bewegung wurden durch den Skandinavismus ¹⁾ starke Kräfte zugeführt. Diese ursprünglich nur auf die kulturelle Verbundenheit der Nordgermanen gerichtete gefühlbetonte Strömung wurde Anfang der 40iger Jahre politisiert. Ihr Ziel war jetzt der politische und militärische Zusammenschluß der 3 Königreiche. Dänemark sollte dabei Schleswig, das als Vorposten der skandinavischen Lebensart angesehen wurde, als "Morgengabe" in die neu zu gründende "Kalmarer Union" einbringen.

Parallel zu dem europäischen Geschehen verlief die Entwicklung in den Herzogtümern selbst. ²⁾ In dem von dänisch sprechenden Bauern bewohnten und von einer deutschen Oberschicht beherrschten Nordschleswig bestand ein tiefer sozialer Gegensatz, der durch die trennende Funktion der Sprache noch verschärft wurde. Maßgeblich beeinflusst von Dänemarks großem Pädagogen und Theologen Grundtvig - Inhalt seiner national-religiösen Gedankenwelt sind die germanische Mythologie, eine positive Religiosität sowie ein vertiefter Volkstumsgedanke -, wurde bereits Ende der 30iger Jahre von den Kieler Professoren Paulsen und Flor eine Bewegung eingeleitet, deren Ziel es war, die dänische Bevölkerung kulturell zu entwickeln und national bewußt zu machen. Im vollen Umfang setzte diese "volkliche Erweckungsbewegung" jedoch erst nach 1840 ein. Zu dieser Zeit wurden in Nordschleswig etwa 60 bis 70 Leihbibliotheken errichtet und zahlreiche das Brauchtum pflegende Vereine gegründet.

1) Vgl. hierzu: A. Büscher, Der Skandinavismus; in: Nordische Rundschau, Bd. 2 (1929), S. 1 ff.; Degn, a.a.O., passim; Carr, Schleswig-Holstein, p.189.

2) Vgl. zum folgenden: Fink, Schleswigsches Grenzland, S. 118 ff.; Carr, Schleswig-Holstein, pp.104 ff.; Scharff, Vom übernationalen zum nationalen Staat, S. 720; P. Bage, Organisations- und Sozialgeschichte dänischer nationaler Bewegungen im 19. Jh., o.O.u.J. (unveröffentlichtes Manuskript).

Die systematische und nationalpolitisch bewußte Volkstumsarbeit erregte zunächst das Mißtrauen der deutschen Oberschicht und rief bald ihren Widerstand hervor. Ein Ereignis ist symptomatisch für das veränderte Verhältnis zwischen Deutsch und Dänisch in den Herzogtümern: Im Jahre 1878 hatte die schleswigsche Ständeversammlung, in der es eine deutsche Mehrheit gab, aus Gründen der Zweckmäßigkeit den Antrag angenommen, in den Gebieten mit dänischer Kirchen- und Schulsprache (Nordschleswig) Dänisch als Verwaltungs- und Gerichtssprache einzuführen. Als jedoch der neue König Christian VIII. am 14. V. 1840 ein entsprechendes Sprachreskript erließ, erhoben die Deutschen - konservative wie Liberale - dagegen scharfen Protest. Diese Reaktion war Ausdruck eines Gefühls der Bedrohung. Man wurde sich plötzlich bewußt, daß der kulturelle Anschluß Nordschleswigs an Dänemark die dominierende Stellung der deutschen Bevölkerung gefährde und daß das Bekenntnis zur deutschen Kulturgemeinschaft eine der Voraussetzungen für ein selbständiges Schleswig-Holstein sei.¹⁾ In Wilhelm Neubers "Lied von der Schlei" widerspiegelt sich sowohl jenes Gefühl der Bedrohung wie auch ein deutsches Nationalbewußtsein.²⁾ Es handelt sich hierbei um eine Umdichtung von Nikolaus Peckers während der Rheinkrise verfaßten "Rheinliedes", das nach seiner Veröffentlichung im Oktober 1840 schnell in ganz Deutschland bekannt wurde. Nach der Verkündung des eiderdänischen Programms im Mai 1842 wuchs die Unruhe unter der deutschen Bevölkerung.

Der dänischen von Orla Lehmann gefundenen Lösung "Danmark til Eideren" hielten die Schleswig-Holsteiner ihr eigenes den schleswig-holsteinischen Gedanken wirkungsvoll ausdrückendes Schlagwort entgegen, das die Schlüsselrolle des "Schleiliedes" bildet: "Schöllin tosamen blieben/op ewig ungedeelt!" Das alte niederdeutsche Wort wurde in kurzer Zeit zu einem allgemein bekannten politischen

1) Fink, Schleswigisches Grenzland, S. 126.

2) Es erschien am 16. V. 1841 in dem Haderslebener Blatt "Lyna" und begann mit den Worten: "Sie sollen es nicht haben/Das heilige Land der Schlei!" Vgl. R. Blick, Up ewig ungedeelt. Entstehungsgeschichte eines politischen Schlagworts, Kiel 1928, S. 18 f.

Schlagwort.¹⁾ Es half mit neben dem Schleswig-Holstein-Lied, das die Funktion einer Nationalhymne ausübte, und neben einer sich entwickelnden Staatsymbolik²⁾ eine Art von Staatsbewußtsein zu erzeugen. Der Inhalt dieses Staatsbewußtseins war ein selbständiges deutsches Schleswig-Holstein.³⁾ Lösungswort, Schleswig-Holstein-Lied, Staatsymbolik und das Andenken an die Vorkämpfer des schleswig-holsteinischen Gedankens förderten den Zusammenschluß der verschiedenen konservativen und liberalen Richtungen zur Landespartei und ihre feste Verankerung im Volk.

So hatten sich in den ersten 40iger Jahren die politischen Verhältnisse grundlegend verändert: Auf beiden Seiten waren nationale politische Programme aufgestellt worden, und der übernationale Gesamtstaatsgedanke verlor immer mehr Anhänger. Entsprechend der Nationalstaatsidee wäre die Teilung Schlesiens nach Nationalitäten die logische Konsequenz gewesen. Jedoch beide Parteien forderten ohne Rücksicht auf die andere Volksgruppe das ganze Schleswig für sich.⁴⁾ Damit unterlag der demokratische Gedanke des Selbstbestimmungsrechts der Völker älteren landschaftlichen Bindekräften, die noch durch historische und staatsrechtliche Gründe gestützt wurden. Auf beiden Seiten wurden in den 40iger Jahren die Volksmassen nationalpolitisch bewußt gemacht. Als besonders wirkungsvoll erwiesen sich dabei auf deutscher Seite die Sängervereine. Dadurch konnten vor allem Bevölkerungsschichten erfaßt werden, die nicht regelmäßig Zeitung lasen. Das Sängergesang hatte in Deutschland seit etwa 1840 einen Aufschwung genommen. Neben der sich verbreitenden schleswig-holsteinischen Rechtsauffassung trug es dazu bei, daß im Bewußtsein des deutschen Volkes Schleswig-Holstein als ein fest zu Deutschland gehörendes Land angesehen wurde. Zum ständigen Repertoire der deutschen Sängervereine gehörte das von

1) Ebd., S. 19 ff.

2) Hierzu gehörte die erstmals 1844 gezeigte blau-weiß-rote Trikolore sowie das auf alte Vorbilder zurückgehende, neugesaltete schleswig-holsteinische Wappen. Vgl. K.F. Heiberg, Schleswig-Holsteins Wappen, Fahnen und Farben, Schleswig 1845, S. 18 f.

3) Vgl. hierzu: Scharff, Schleswig-holsteinischer Gedanke und deutsches Nationalbewußtsein, passim.

4) Vgl. hierzu und zum folgenden: Carr, Schleswig-Holstein, pp. 155 f., 158 f., 181 ff.; Scharff, Vom übernationalen zum nationalen Staat, S. 721.

M.F. Chemnitz verfaßte und von C.S. Bellmann vertonte emotionsgeladene Lied "Schleswig-Holstein, meerumschlungen", das auf dem Sängerfest von 1844 in der Stadt Schleswig begeistert aufgenommen wurde.¹⁾

Verschärfte wurde die Lage durch die Verkoppelung des Nationalitätengegensatzes mit der akut werdenden Erbfolgefrage. 1839 war Friedrich VI. gestorben. Da er nur Töchter hinterließ, folgte ihm sein Vetter Christian VIII. (1839-1848), dessen einziger Sohn Friedrich (VII.) kinderlos geblieben war. Nach der vorherrschenden Meinung²⁾ würde das vom Deutschen Reich herkommende erbliche Mannlehen Holstein - die Erbfolge hatte sich durch die 1806 erorbene Souveränität nicht verändert - nach agnatischem Sukzessionsrecht an den nächsten Mannstamm, das Haus Schleswig-Holstein-Sonderburg (jüngere königliche Linie) fallen.³⁾ Bis zum Beginn des 19. Jh. war die Ansicht verbreitet gewesen, daß nach dem Erlöschen der älteren königlichen Linie das Haus Gottorf, das bis 1773 in Holstein regiert hatte, Kraft Kommuionserfolge allein sukzedieren müsse. Jedoch inzwischen waren die auf ausländischen Thronen sitzenden Gottorfer Fürsten immer mehr ihrer ursprünglichen Heimat fremd geworden.⁴⁾ Stammvater der Sonderburger Linie war der mit einem Anteil von Holstein und Schleswig abgefundene und nicht als regierender Fürst anerkannte Herzog Johann, der Bruder König Friedrichs II. (gest. 1588). Die Sonderburger Linie verzweigte sich im 17. Jh. in eine ältere augustenburgerische und eine jüngere glücksburgische. Nach der Lineal-Gradualerfolge und der Primogenitur gebührte der älteren Linie der Augustenburger der

1) Vgl. J. Thomsen, Das Schleswig-Holstein-Lied und seine Schöpfer; in: Niederdeutsche Welt, Jg. 1935, S. 361 ff.; A. Moll, Das Schleswig-Holstein-Lied, Hamburg 1936.

2) Vgl. J. Brock, Die Vorgeschichte der schleswig-holsteinischen Erbschaft von 1848, Göttingen 1925, S. 90 f.

3) Zum Erbrecht der sonderburgischen Herzoglinien vgl.: Kr. Erslev, Augustenburgerne Arvekrav. En historisk Redegjærelse for den sønderborgske Hertuglinies arveretlige Stilling i Hertugdømmene, København 1915.

4) Vgl. Die Großherzoglichen Oldenburgischen Sukzessionsansprüche auf Schleswig-Holstein. Kurzgefaßte Analyse der dem hohen Bundesrat vorliegenden Oldenburgischen Denkschrift, Halle 1865, S. 5.

Vorzug vor den Glücksburgern. Allgemein anerkannt war, daß in Dänemark nach der Lex Regia die weibliche Erbfolge eintraten mußte. Unterschiedliche Auffassungen herrschten über den Erbgang Schleswigs.¹⁾ Während die dänische Krone Schleswig nach den Erbscheinissen von 1721 wenn auch nicht in verwaltungsmäßiger, so doch in staats- und erbrechtlicher Hinsicht als einverleibt betrachtete, waren die Augustenburger der Ansicht: Schleswig sei wegen seiner Verbindung mit Holstein seit 1460 ein vom Königreich Dänemark herkommendes erbliches, 1658 souverän gewordenes Mannlehen, das Holstein im Erbgang zu folgen habe. Hierzu paßte trefflich die sich herausbildende Lehre vom souveränen Staat Schleswig-Holstein.

Nach dem Scheitern des Plans,²⁾ Rußland als Garanten für die weibliche Erbfolge im Gesamtstaat zu gewinnen - der als Thronfolger in Aussicht genommene Prinz Friedrich von Hessen, ein Neffe Christians VIII., hatte 1844 die Zarentochter Alexandra geheiratet, jedoch war die Prinzessin zusammen mit dem Erben bei der Geburt gestorben - und nach dem gleichzeitigen Erscheinen von Karl Savwers das augustenburgerische Erbrecht überzeugend darlegender Schrift über die "Staatserbfolge der Herzogtümer", die in der öffentlichen Meinung Schleswig-Holsteins und Deutschlands lebhaftes Echo fand, stellte die holsteinische Ständeversammlung die sich gegen die dänischen Bestrebungen wandte, die weibliche Erbfolge für den Gesamtstaat festzusetzen, die 3 wesentlichsten Grundsätze des schleswig-holsteinischen "Staatsrechts" auf: "Die Herzogtümer sind selbständige Staaten; sie sind eng verbundene Staaten; in ihnen herrscht der Mannesstamm". Diese den Souveränitätsgedanken stark herausstellenden, jedoch nicht den realen Verhältnissen entsprechenden Sätze wurden - begünstigt durch die

1) Eine Übersicht über die verschiedenen Schriften zur Erbfolgefrage gibt H. Ratjen, ehemaliger Syndikus der Prälaten und Mitternacht, in der Einleitung zu N. Falcks 1864 erneut herausgegebenem Gutachten über die Staatserbfolge im Herzogtum Schleswig, Kiel 1864.

2) Vgl. zum folgenden: Carr, Schleswig-Holstein, pp. 230 f.; Brock, Vorgeschichte, S. 146 ff.

schlegkräftige Formulierung - zum Glaubensgut der Schleswig-Holsteiner und weiter Kreise der Öffentlichkeit in Deutschland.

V. Die Verknüpfung der schleswig-holsteinischen Frage mit der Politischen Entwicklung in Deutschland

Die Aufstellung der 3 Grundsätze des schleswig-holsteinischen "Staatsrechts" bedeutete praktisch eine Absage an den Gesamtstaatsgedanken, auf den die dänische Monarchie gegründet war. Um die vom Schleswig-Holsteinismus bedrohte Integrität des Gesamtstaates zu schützen, erließ Christian VIII. am 8. VII. 1846 den Offenen Brief, der festsetzte, daß das Erbrecht der Lex Regia von 1665 nicht nur für Dänemark, sondern auch für Schleswig gelten soll. 1) Während der Offene Brief von der dänischen Bevölkerung mit Genugtuung aufgenommen wurde, erblickten die deutsch gesinnten Schleswig-Holsteiner in dem Erlaß des Königs eine schwere Verletzung ihres Rechts. Ihre Hoffnungen auf eine zukünftige politische Verbindung mit Deutschland waren durchkreuzt. Von hier aus erklärt sich die unerwartet heftige Reaktion, die in Petitionen, Flugschriften und Volksversammlungen zum Ausdruck kam. Die Ständeversammlungen beider Herzogtümer lösten sich aus Protest auf, die protestierten Fürsten der Nebenlinien des oldenburgischen Hauses schleswig-holsteinischen Ritterschaft legten ihre Staatsämter nieder. In Deutschland wirkte der Offene Brief wie ein Katalysator, der die bisher vereinzelt aufgetretene Feindschaft auf weite Kreise ausdehnte und die Bevölkerung - besonders in Südwestdeutschland - von einer Woge lebhafter Sympathien für Schleswig-Holstein fortriß. Auf Volksversammlungen und in Vereinen fanden Protest-

1) Vgl. hierzu und zum folgenden: Carr, Schleswig-Holstein, pp. 244 ff.; A. Scharff, Wilhelm Hartwig Beeslers politische Wirksamkeit vor 1848; in: Darstellungen und Quellen zur Geschichte der deutschen Einheitsbewegung im 19. u. 20. Jahrhundert (zit. Dq.), Bd. 5 (1965), S. 202 ff.; Brook, Vor-Dänemark, S. 178 ff.; Der Offene Brief des Königs von Dänemark und des deutschen Volkes Antwort. Authentische Aktenstücke, Leipzig 1846.

und Sympathieumgebungen statt. Deutschlands Gelehrte und Dichter griffen zur Feder, verfaßten Flugschriften und machten Verse. Gegen die Verletzung deutscher Rechte legten Abgeordnetenkammern, Universitäten und der Frankfurter Germanistentag Verwahrung ein. Unter dem Eindruck der starken Erregung faßte schließlich der Deutsche Bundestag am 17. IX. 1846 einen Beschluß, in dem er sich mittelbar in Fragen des Verfassungs- und Erbrechts beider Herzogtümer für kompetent erklärte. 1)

Die Ereignisse des Jahres 1846 hatten es offenbart: Die Bewegung in den Herzogtümern, bei der schleswig-holsteinischer Gedanke und deutsches Nationalbewußtsein miteinander verflochten waren, wuchs mit der nationalen und liberalen Bewegung des ganzen Deutschland zusammen. Während der nächsten 2 Jahrzehnte empfand das deutsche Volk den drohenden Verlust Schleswig-Holsteins mindestens ebenso stark wie die latente Bedrohung am Rhein. Zugleich wurde das Schicksal der Elbherzogtümer mit der Frage nach der künftigen Gestalt Deutschlands in Verbindung gebracht. In der Öffentlichkeit begann sich die Ansicht durchzusetzen: Schleswig-Holstein sei die unentbehrliche Basis für Deutschlands Stellung als See- und Handelsmacht. 2)

Nach der "Entfesselung des Pathos" (J. Burckhardt) auf beiden Seiten war der Zusammenprall beider Nationalbewegungen nur noch eine Frage der Zeit. Ausgelöst durch die französische Februarrevolution, die die Absichten des neuen Königs Friedrich VII. (1848-1863) erschlug, durch eine verhältnismäßig liberale Gesamtstaatsverfassung die nationalen Spannungen zu mildern, stießen in Schleswig während der europäischen Krisensituation von 1848, jener Janusköpfigen nationalen und liberaldemokratischen Revolution, die beiden um einen freiheitlichen Nationalstaat ringenden Völker aufeinander und zerschmitteten endgültig die Jahrhundertalten gemeinschaftlichen Bande. Die Ereignisse in Dänemark und in den

1) Text bei: F. W. Ghillany, Diplomatisches Handbuch, Bd. 2, Nordlingen 1855, S. 139 f.

2) Vgl. z. B.: L. Häusser, Schleswig-Holstein, Dänemark und Deutschland, Heidelberg 1846, S. 51; K. Lorenzen, Zur Belagerung über die schleswig-holsteinischen Angelegenheiten Dänemark gegenüber! Hamburg 1848, S. 24.

Herzögern überstürzten sich, wirkten wechselseitig aufeinander ein und trieben so auf die Katastrophe zu. 1) In Kopenhagen mußte Friedrich VII. am 27. III. unter dem Druck der Volksbewegung ein neues vorwiegend aus "Eiderdänen" zusammengesetztes Ministerium berufen. Einen Tag später bildeten in Kiel Männer der schleswig-holsteinischen Landespartei eine provisorische Regierung, der holsteinische Liberale und Demokraten angehörten. Während die Dänen eine freiheitliche Verfassung für einen aus dem Königreich und der Provinz Schleswig gebildeten nationalen Staat forderten, beharrten die deutschen Schleswig-Holsteiner auf ihren Landesrechten, erklärten den Willen ihres Landesherrn für unfrei und forderten zum Schutz ihrer Rechte und Nationalität die Aufnahme Schleswigs in den Deutschen Bund. Zugleich faßten sie den Entschluß, sich den "Einheits- und Freiheitsbestrebungen Deutschlands mit aller Kraft" anzuschließen. Beide Herzogtümer sollten ein liberales "Staatsgrundgesetz" erhalten, Bestandteil des neuen deutschen Staatsverbandes werden und - solange Friedrich VII. lebte - mit Dänemark in einer Personalunion vereinigt bleiben. So bestimmten historisch-rechtliche, liberal-demokratische und national-revolutionäre Ideen den Charakter der schleswig-holsteinischen Erhebung. Die gegensätzlichen Forderungen "Dänemark til Eideren" und "Schleswig-Holstein bis zur Königsau" ließen keinen Kompromiß zu. Der Gedanke der Teilung Schleswigs nach Nationalitäten, das Mittel zur Lösung des Konflikts, das eine Reihe von Kriegen und die Einmischung der europäischen Mächte in die deutsche Frage hätte verhindern können, wurde auf beiden Seiten ernsthaft erwogen, jedoch er unterlag nicht nur den älteren historisch-landeschaftlichen Bindekräften, sondern auch der faszinierenden Idee einer weit ausgreifenden Staatsnation. Sowohl in Dänemark wie in Deutschland war der Wille zur politischen Nation ausschlaggebend, d.h. die Forderung nach einer hauptsächlich an der politischen Nationalität orientierten Staatsnation: Auf der einen

1) Vgl. hierzu und zum folgenden: H.-G. Skambraks, Die Entstehung des Staatsgrundgesetzes für die Herzogtümer Schleswig-Holstein vom 15. September 1848; in: ZSHG, Bd. 84, n. 85/86 (1960), S. 121 ff.; Scharff, Schleswig-Holsteinische Geschichte, S. 51 ff.; H. Hagenah, Revolution und Legitimität in der Geschichte der Erhebung Schleswig-Holsteins, Untersuchungen zur Entstehungsgeschichte und zur Politik der provisorischen Regierung; in: QF., Bd. 4 (1916).

Seite das Verlangen nach einem dänischen Eiderstaat, der eine starke deutsche Minderheit einbeziehen sollte, auf der anderen Seite die Forderung nach einem deutschen Reich, das die Deutschen im Westen jenseits der Bundesgrenze ausschließen, dagegen viele anderssprachige Volksgruppen in Ost, Nord und Süd einschließen würde. 1)

Wie sich die deutsch gesinnten Schleswig-Holsteiner der Einheits- und Freiheitsbewegung Deutschlands anschlossen, so wurde umgekehrt in den Staaten des Deutschen Bundes die schleswig-holsteinische Erhebung als ein "Kampf für Deutschlands Größe und Freiheit" verstanden, an dem Freiwillige aus den verschiedensten deutschen Landschaften teilnahmen 2) und für den sich die Öffentlichkeit in Gedichten, Flugschriften und Zeitungsartikeln begeisterte. 3) Der seit einigen Jahren mehr gekante als klar erkannte Zusammenhang der schleswig-holsteinischen Angelegenheit mit der Frage nach der deutschen Einheit war jetzt unverkennbar. Von jetzt an sollten für die nächsten 2 Jahrzehnte die Geschichte Deutschlands und Schleswig-Holsteins unlöslich miteinander verknüpft bleiben. Zugleich geriet die Sache Schleswig-Holsteins und Deutschlands, bedingt durch die strategisch wichtige Meerengenposition der Herzogtümer sowie durch die zentrale Lage Deutschlands, in die Verstrickung europäischer Interessenpolitik.

Die Erhebung in Schleswig-Holstein und die Revolution in Deutschland verliefen zueinander parallel und beeinflussten sich wechselseitig in ihrem Verlauf. In Deutschland führte eine Kette von Ursachen und Wirkungen zum Scheitern der Revolution von 1848. 4)

1) Vgl. hierzu: Th. Schieder, Nationalstaat und Nationalitätenproblem; in: Zs. f. Ostforschung, 1. Jg. (1952), S. 161 ff.; H. Rothfels, Das erste Scheitern des Nationalstaats in Ost-Mittel-Europa 1848/49; in: H. R., Zeitgeschichtliche Betrachtungen, S. 41 ff.

2) Vgl. hierzu: E. Schwalim, Volksbewaffnung 1848-1850 in Schleswig-Holstein. Vorarbeiten zu einer Psychologie und Soziologie der Schleswig-Holsteinischen Erhebung; in: QF., Bd. 43 (1961), S. 108 ff.; 282 ff.

3) Hagenah, Revolution und Legitimität, S. 118 f.

4) Vgl. u.a.: K. Griewank, Ursachen und Folgen des Scheiterns der deutschen Revolution von 1848; in: Historische Zeitschrift (zit. HZ.), Bd. 170 (1950), S. 495 ff.; H. Rothfels, Scheitern des Nationalstaats, S. 41 ff.; Schieder, Nationalstaat, S. 161 ff.

Da waren die Schwierigkeiten bei der Lösung der doppelten Aufgabe, einen Nationalstaat zu schaffen, der zugleich ein freierstaatlicher Rechtsstaat sein sollte, da war die Scheu des liberalen Bürgertums, die Fürsten von ihren Thronen zu stürzen, da war die Schwäche und Unentschiedenheit Friedrich Wilhelms IV., auf dessen Mitwirkung man nicht verzichten konnte, da war die Zähigkeit der historischen, dynastisch-territorialen Bindekräfte und deren schnelles Erstarken, weiter die hiermit im Zusammenhang stehende politische Ohnmacht der provisorischen Zentralregierung und das dadurch bedingte Zerschlagen der nationalen Hoffnungen in Schleswig-Holstein, ferner die bei der Umwandlung des bundesstaatlichen dynastischen Systems in einen demokratischen Nationalstaat aufspringenden Nationalitätenprobleme sowie schließlich die offene Gegnerschaft der außerdeutschen Großmächte gegen das Aufkommen einer einheitlichen starken Macht in Zentraleuropa, wodurch sich zur großen Enttäuschung der Deutschen die internationale Vereinigung der freiheitlichen Völker als illusorisch erwies. In den Herzogtümern wiederum führte die Machtlosigkeit der deutschen Nationalversammlung, der plötzlich aufgebrochene Dualismus zwischen Österreich und Preußen, vor allem aber das interessebedingte Eingreifen des Auslandes zur Niederwerfung der Schleswig-Holsteiner.

Es war ein Verhängnis für die Erhebung in Schleswig-Holstein und die deutsche Revolution, daß die außerdeutschen Großmächte aus den unterschiedlichsten Gründen den dänischen Gesamtstaat erhalten wollten.¹⁾ Obwohl zwischen ihnen fast unüberbrückbare ideologische und realpolitische Gegensätze bestanden, gingen in der schleswig-holsteinischen Frage das republikanische Frankreich, das liberale England und das absolutistische Rußland zusammen, um eine deutsche Lösung dieses Problems zu verhindern. Die fran-

1) Vgl. zum folgenden: A. Scharff, Das Ende der schleswig-holsteinischen Erhebung; in: A. Sch., Schicksalsfragen schleswig-holsteinischer Geschichte, S. 27 ff.; ders., Das erste Londoner Protokoll, Ein Beitrag zur europäischen Problematik der schleswig-holsteinischen Frage; in: Festschrift für O. Scheel, Schleswig 1952, S. 374 ff.; ders., Europäische und gesamtdeutsche Zusammenhänge der schleswig-holsteinischen Erhebung; in: Stufen und Wandlungen der deutschen Einheit, Stuttgart und Berlin 1943, S. 196 ff.

zösischen Politiker waren gegen die Gründung eines einheitlichen deutschen Staates. Der Vertreter des Legimitätsprinzips Zar Nikolaus I. fürchtete die Sprengkraft der nationalen und liberaldemokratischen Ideen für sein eigenes Reich und sah die russische Vorherrschaft in der Ostsee gefährdet. Der Leiter der russischen Außenpolitik Lord Palmerston bemühte sich zunächst redlich um eine Kompromißlösung, d.h. um eine Teilung Schlesiens nach Nationalitäten, trat aber nach der Ablehnung dieses Gedankens durch Dänen und Schleswig-Holsteiner auf die Seite Dänemarks. Die traditionelle Gleichgewichtspolitik deckte sich hier mit den britischen Interessen: Die Aufnahme Schleswig-Holsteins in den Zollverein hätte sich nachteilig auf Englands Wirtschaft und Handel auswirken können. Außerdem wollte man Deutschland nicht zu einer künftigen Flottenbasis verhelfen. Das gemeinsame Interesse, eine schwache Macht an der Meerengenposition zu wissen, bestimmte das Handeln der außerdeutschen Großmächte, denen sich noch Schweden-Norwegen anschloß.

Nachdem preußische Truppen im Auftrag des Deutschen Bundes und der Nationalversammlung den Schleswig-Holsteinern zu Hilfe gekommen und bis Jütland vorgerückt waren, wurde Preußen gezwungen, in Malmö einen Waffenstillstand (26.VIII.1848) zu schließen.¹⁾ Da englische Vermittlungsversuche ergebnislos blieben, wurde der Krieg fortgesetzt, in dessen Verlauf deutsche Truppen wiederum bis nach Jütland vorstießen. Erneut mußte Preußen, das die Hauptlast des Krieges trug, dem übermächtigen ausländischen Druck weichen und im Frieden von Berlin (2.VII.1850), dem 1 Jahr zuvor der Berliner Waffenstillstand vorausgegangen war, die Schleswig-Holsteiner fallen lassen. Diese setzten allein den Kampf fort und wurden am 25.VII.1850 bei Idstedt von den Dänen geschlagen.

Um das europäische Gleichgewicht wiederherzustellen, erklärten sich am 2.VIII.1850 Rußland, England, Frankreich, Schweden-Norwegen und Dänemark im Ersten Londoner Protokoll für die Integrität des dänischen Gesamtstaates - ohne jedoch irgend eine

1) Vgl. hierzu: V. Weimar, Der Malmö Waffenstillstand von 1848; in: QF., Bd. 40 (1959).